

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος Εργασίας:

**Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση
των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες
στην ένταξή τους**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής:

Αλεξιάς Αλέξανδρος

A.M.: 7342142200001

Επιβλέπων Καθηγητής: Φούσκας Θεόδωρος

Αθήνα

2024

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπων	Θεόδωρος Φούσκας	Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας Σχολή Δημόσιας Υγείας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Μέλος επιτροπής	Δημήτριος Κατσίκας	Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μέλος επιτροπής	Ηλίας Πλακοκέφαλος	Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Δήλωση περί μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο ΔΗΛΩΝ

Αλεξιάς Αλέξανδρος

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία σηματοδοτεί την ολοκλήρωση της φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική» του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Θεόδωρο Φούσκα για την αγαστή συνεργασία, καθώς και την ουσιαστική καθοδήγηση που μου προσέφερε, καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την υποστήριξη και τη συμπαράσταση που επέδειξε από την αρχή μέχρι το τέλος των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Περίληψη

Θεωρητικό Υπόβαθρο: Η ρωσική εισβολή σε ουκρανικά εδάφη το Φεβρουάριο του 2022 εκτόπισε εκατομμύρια ανθρώπους από την πατρίδα τους, με χιλιάδες να βρίσκουν καταφύγιο στην Ελλάδα ως πρόσφυγες. Η πορεία ένταξής τους στην κοινωνία, αλλά και την αγορά εργασίας σήμερα παρουσιάζει ομοιότητες, αλλά και διαφορές με την μετανάστευση για εργασία, από την Ουκρανία στην Ελλάδα, η οποία πραγματοποιείται εδώ και τρεις, περίπου, δεκαετίες.

Σκοπός: Η παρούσα διπλωματική επιχειρεί να διερευνήσει τον αντίκτυπο της απασχόλησης των ανδρών και γυναικών μεταναστών και προσφύγων από την Ουκρανία σε επαγγέλματα επισφαλούς χαρακτήρα, χαμηλού κύρους/αποδοχών, υψηλής σωματικής κόπωσης και συχνά μη νόμιμου χαρακτήρα, αναφορικά με την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και την πρόσβασή τους σε κοινωνικά και προσωπικά οφέλη.

Μέθοδος: Για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο της ανασκόπησης της προϋπάρχουσας ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας, μέσω της μεθόδου PRISMA, πραγματοποιώντας αναζήτηση σε βάσεις δεδομένων με προκαθορισμένες «λέξεις-κλειδιά». Αξιοποιήθηκαν παράλληλα κείμενα και μελέτες οργανισμών και ΜΚΟ, διαδικτυακές πηγές, καθώς και ελληνική/ενωσιακή νομοθεσία. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε με σκοπό να διερευνηθεί σε βάθος το ζήτημα της εργασίας των Ουκρανών πολιτών σε επισφαλή/χαμηλού κύρους επαγγέλματα στην Ελλάδα.

Αποτελέσματα: Από τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης προκύπτει, ότι η απασχόληση του ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα σε επαγγέλματα επισφαλούς χαρακτήρα, χαμηλού κύρους και αποδοχών, λειτουργεί αρνητικά στις προσπάθειες ένταξής τους, περιθωριοποιώντας τους από το κοινωνικό σύνολο και τις οικογένειές τους. Δυσπρόσιτη παραμένει η πρόσβαση σε κοινωνικό κράτος, υγειονομική περίθαλψη και διεκδίκηση εργασιακών δικαιωμάτων για ευάλωτες ομάδες, όπως οι Ουκρανές οικιακές βοηθοί και οι Ουκρανοί οικοδόμοι ή τεχνίτες.

Συμπεράσματα: Μολονότι παρατηρείται στις έρευνες αυξημένη μέριμνα από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για την ενημέρωση και ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας των Ουκρανών προσφύγων την περίοδο 2022/23, πολύ συχνά οι ίδιοι καταλήγουν να ασκούν επαγγέλματα στους ίδιους κλάδους με τους συμπατριώτες τους οικονομικούς μετανάστες.

Λέξεις-Κλειδιά: Ουκρανοί μετανάστες, Ουκρανοί πρόσφυγες, Ελλάδα, οικιακή εργασία, κοινωνική ένταξη, κοινωνικός αποκλεισμός

Abstract

Theoretical Background: The Russian invasion of Ukrainian territory in February 2022 displaced millions of people from their homeland, with thousands finding refuge in Greece. Their integration process into society and the labor market today shows similarities, as well as differences with the migration for work, from Ukraine to Greece, which has been taking place for about three decades.

Scope: This thesis attempts to investigate the impact of the employment of male and female migrants and refugees from Ukraine in precarious, low prestige/wage, physically demanding and often illegal occupations on their integration into Greek society and their access to social and personal benefits.

Method: For the writing of this thesis, the tool of reviewing the existing academic literature was used, through the PRISMA method, by searching databases with predefined "keywords". Texts and studies of organizations and NGOs, online sources, as well as Greek/EU legislation were also used. This method was chosen to explore in depth the issue of Ukrainian citizens working in precarious/low prestige occupations in Greece.

Results: The findings of the literature review show that the employment of the Ukrainian migrant population in Greece in precarious, low prestige and low-paid occupations has a negative impact on their integration efforts, marginalizing them from society and their families. Access to the welfare state, health care and claiming labour rights remains restricted for vulnerable groups such as Ukrainian female domestic workers and Ukrainian male construction workers or craftsmen.

Conclusions: Although surveys show an increased interest by public and private institutions for the information and integration of Ukrainian refugees in the Greek labor market during the period 2022/23, very often they end up working in the same sectors as the fellow Ukrainian economic migrants.

Keywords: Ukrainian migrants, Ukrainian refugees, Greece, domestic work, social integration, social exclusion

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα	7
Πίνακας Συντομογραφιών.....	8
Πίνακας Πινάκων.....	8
Πίνακας Διαγραμμάτων	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:.....	11
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	11
1. Το φαινόμενο της μετανάστευσης	11
1.1. Μετανάστευση για εργασία	11
1.1.1. Η μετανάστευση για εργασία των Ουκρανών.....	13
1.2. Εκτοπισμός	13
1.2.1. Απασχόληση Ουκρανών προσφύγων στην ΕΕ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:.....	16
ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ	16
2. Μετανάστευση στην Ελλάδα.....	16
2.1. Μετανάστευση από την Ουκρανία στην Ελλάδα	16
2.2. Η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα για εργασία πριν την εισβολή.....	17
2.3. Η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα για εργασία μετά την εισβολή	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ:.....	21
ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ, ΧΑΜΗΛΟΥ ΚΥΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ.....	21
3. Επιπτώσεις από τις επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες πολιτών τρίτων χωρών στην ένταξή τους.....	21
3.1. Διαδικασία εύρεσης εργασίας για τους Ουκρανούς.....	22
3.2. Συνθήκες εργασίας των Ουκρανών στην Ελλάδα	22
3.3. Επιτυχείς περιπτώσεις ένταξης στην ελληνική κοινωνία;	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:.....	25
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	25
4.Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA	25
4.1. Στρατηγική αναζήτησης.....	25
4.2. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών.....	26
4.3. Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:	28
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ	28
5.Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών	28
5.1. Χώρα διεξαγωγής.....	28
5.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)	28
5.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting).....	28
5.4. Συμμετέχοντες	28
5.5. Κύρια ευρήματα μελετών.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ	35
6.Επιδράσεις της οικιακής εργασίας στις μετανάστριες	35
6.1. Επιδράσεις σε προσωπικό επίπεδο και πρωτογενείς δεσμούς.....	35
6.2. Επιδράσεις σε κοινωνικό επίπεδο και δευτερογενείς δεσμούς.....	36
6.3. Επιδράσεις στην κοινοτική οργάνωση σε συλλόγους και στη διεκδίκηση εργασιακών δικαιωμάτων.....	36
6.4. Επιδράσεις στην πρόσβαση ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στην κοινωνική προστασία	37
7.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	38
8.Βιβλιογραφία	40
Ελληνόγλωσση	40
Ξενόγλωσση	41

Πίνακας Συντομογραφιών

ΔΥΠΑ	Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΠΤΧ	Πολίτες Τρίτων Χωρών
ΥΕΚΑ	Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης
ΥΜΑ	Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου
ΕC	European Commission
ΕΜΝ	European Migration Network
ΕUΑΑ	European Union Agency for Asylum
ΙLO	International Labour Organization
ΙOM	International Organization for Migration
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 1: Συνολικός πληθυσμός Ουκρανών στην Ελλάδα αναλογικά με το μόνιμο πληθυσμό	18
Πίνακας 2: Γενικό Σύνολο αφίξεων Ουκρανών στην Ελλάδα ανά μήνα το έτος 2022.....	19
Πίνακας 3: «Λέξεις-κλειδιά» που χρησιμοποιήθηκαν στην αναζήτηση	25
Πίνακας 4: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση δεδομένων Google Scholar	26
Πίνακας 5: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση δεδομένων Scopus	26
Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά μελετών	32

Πίνακας Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων.....	27
---	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση ως φαινόμενο έχει καταστεί, ιστορικά, άμεσο αποτέλεσμα κοινωνικών και οικονομικών αναταραχών, καθώς και στρατιωτικών συγκρούσεων στις λεγόμενες χώρες αποστολής πληθυσμού (Tsegay, 2023:2-3). Εν προκειμένω, η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη περί τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οδήγησε σε μαζική μετανάστευση πληθυσμών με προορισμό, μεταξύ άλλων ευρωπαϊκών κρατών, την Ελλάδα (Καβουνίδη και Λιανός, 2012). Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 εξώθησε πληθώρα πολιτών από την προσφάτως ανεξάρτητη Ουκρανία προς την ελληνική επικράτεια, εξαιτίας της δυσχερούς πολιτικοοικονομικής κατάστασης της χώρας τους (Ugius, 2010:153).

Σήμερα, τρεις δεκαετίες αργότερα, η Ελλάδα καθίσταται εκ νέου χώρα υποδοχής ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού: αυτή τη φορά ωστόσο, αίτιο της κινητικότητας αποτελεί η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία το Φεβρουάριο του 2022 και οι στρατιωτικές συγκρούσεις που μαίνονται μέχρι και τη στιγμή συγγραφής αυτής της έρευνας (AIDA, 2021:21-22, GCR, 2022). Εύλογα γίνεται αντιληπτή η διττή υπόσταση του ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού. Η τρέχουσα εισροή έχει προσφυγικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες, όταν τα αίτια της ανθρώπινης κινητικότητας αφορούσαν την οικονομική μετανάστευση, την αναζήτηση εργασίας, καλύτερων συνθηκών και υψηλότερων αμοιβών. Ωστόσο, όπως θα γίνει αντιληπτό στη συνέχεια, εξαιρετικά σπάνια υπήρχε ταύτιση των προσδοκιών των Ουκρανών μεταναστών αναφορικά με το εργασιακό τους περιβάλλον και της πραγματικότητας την οποία αντιμετώπισαν εν τέλει.

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τα ζητήματα ένταξης του ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα, με έμφαση στον τομέα της απασχόλησης και την απορρόφησή τους στην ελληνική αγορά εργασίας. Εφαλτήριο της έρευνας αποτελεί η υπόθεση εργασίας, ότι η δραστηριοποίηση των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα, μεταξύ των οποίων και των Ουκρανών, σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους, χαμηλά αμειβόμενες και συχνά δύσκολων συνθηκών εργασίες αποτελεί μία πραγματικότητα, η οποία μάλιστα λειτουργεί ως τροχοπέδη για την ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Η συγκεκριμένη υπόθεση στηρίζεται άμεσα από τα βιβλιογραφικά ευρήματα (Μουρίκη, 2010, Καβουνίδη και Λιανός, 2012). Ως εργαλείο για την περάτωση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η ανασκόπηση βιβλιογραφίας με τη μέθοδο PRISMA.

Η παρούσα διπλωματική εργασία συνίσταται από επτά Κεφάλαια. Στο Πρώτο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο και στις εννοιολογικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης. Τα χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής και προσφυγικής κίνησης των Ουκρανών παρουσιάζονται στο Δεύτερο Κεφάλαιο. Στο Τρίτο Κεφάλαιο, γίνεται εμβάθυνση στις επισφαλείς, χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενες μορφές απασχόλησης των Ουκρανών μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα. Το Τέταρτο Κεφάλαιο περιγράφει τη στρατηγική της διαδικασίας ανασκόπησης και της μεθόδου PRISMA, που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης. Στο Πέμπτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αναλυτικά αποτελέσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Οι μελέτες κατηγοριοποιούνται ανά χώρα και περιβάλλον διεξαγωγής, αριθμό συμμετεχόντων, ενώ

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

αποτυπώνονται τα κύρια ευρήματα της καθεμίας, με γνώμονα το κεντρικό ζήτημα της εργασίας. Εν συνεχεία, στο Έκτο Κεφάλαιο διερευνώνται, μέσα από τα αποτελέσματα της ανασκόπησης, οι επιπτώσεις των επισφαλών, χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενων εργασιών, αφενός, υπό το πρίσμα της οικιακής εργασίας, ως της πιο συνήθους μορφής απασχόλησης Ουκρανών στην Ελλάδα και στη συνέχεια σε τέσσερις επιμέρους κατηγορίες: το προσωπικό επίπεδο, την κοινωνική ένταξη, τα εργασιακά δικαιώματα, καθώς και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και ασφάλιση. Στα Συμπεράσματα, τέλος, διατυπώνονται οι καταληκτικές παρατηρήσεις της παρούσας έρευνας, καθώς και πραγματοποιούνται προτάσεις πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Το φαινόμενο της μετανάστευσης

Η σύγχρονη παγκόσμια ιστορία συνδέεται άρρηκτα με το φαινόμενο της μετανάστευσης, το οποίο απαντάται με διαρκώς αυξανόμενη ένταση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Στην προσπάθεια ερμηνείας των αιτιών που οδηγούν στη μετακίνηση πληθυσμών, διαφορετικοί επιστημονικοί κλάδοι έχουν διατυπώσει πληθώρα θεωριών γύρω από το φαινόμενο (Massey et al, 1993). Η μεταναστευτική απόφαση μελετάται σε τρία επίπεδα: α) το μικρο-επίπεδο, ως απόφαση ενός ατόμου ή νοικοκυριού, β) το μεσο-επίπεδο, με έμφαση στα μεταναστευτικά δίκτυα και το κοινωνικό κεφάλαιο του δυνητικού μετανάστη και γ) το μακρο-επίπεδο, το οποίο συνοψίζει τα ανωτέρω και λαμβάνει υπόψιν του οικονομικές, κοινωνικές, δημογραφικές και άλλες μεταβολές σε επίπεδο κράτους (Goldin, Cameron και Balarajan, 2011). Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι, οι πρώτοι θεωρητικοί της μετανάστευσης, όπως ο Ravenstein, διαχώρισαν τα αίτια μετανάστευσης σε αυτά της **απόθησης**, της απομάκρυνσης από μία χώρα και σε αυτά της **έλξης**, τα οποία οδηγούν το δυνητικό μετανάστη ή πρόσφυγα στη νέα του πατρίδα (Dorigo και Tobler, 1983, Tsegay, 2023:4-6). Στα τέλη του 19ου αιώνα η θεωρία βασιζόταν κυρίως σε οικονομικούς όρους (Dorigo και Tobler, 1983). Σήμερα, τα κριτήρια έλξης-απόθησης αφορούν περιβαλλοντικούς ή κλιματικούς παράγοντες, κοινωνικοπολιτικούς, οι οποίοι σχετίζονται με διώξεις λόγω της ταυτότητας ενός ατόμου, καθώς και τέλος, δημογραφικά και οικονομικά αίτια, συνήθως άμεσα σχετιζόμενα με την αναζήτηση νέας εργασίας (Tsegay, 2023:4-6, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023).

1.1. Μετανάστευση για εργασία

Η μετανάστευση εργασίας ερμηνεύεται από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ILO), ως μια διαδικασία που ευνοεί αμφότερες τις χώρες προέλευσης και προορισμού του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού (ILO, 2023). Τις μεν πρώτες μέσω εμβασμάτων και δεξιοτήτων, που αποκόμισαν οι μετανάστες στη νέα τους πατρίδα, ενώ τις δεύτερες, μέσω της συμβολής στην οικονομική τους ανάπτυξη (ILO, 2023). Οι νέες μικροοικονομικές νεοκλασικές θεωρίες μετανάστευσης ερμηνεύουν την εργασιακή μετανάστευση ως μία απόφαση του νοικοκυριού, με γνώμονα την απόκτηση υψηλότερου σχετικού εισοδήματος αναλογικά με μία κοινωνική ομάδα, καθώς και τη μείωση οικονομικού ρίσκου (Massey et al, 1993). Οι μακροοικονομικές θεωρίες της μετανάστευσης δεν επικεντρώνονται στο επίπεδο ατόμου ή νοικοκυριού, αλλά μελετούν το φαινόμενο από μία πιο ευρεία σκοπιά, στο μακρο-επίπεδο της μετανάστευσης, συνδέοντάς το άμεσα με την παγκοσμιοποίηση και την εξάπλωση της αγοράς πέραν των εθνικών συνόρων (Massey et al, 1993).

Μία εκ των σημαντικότερων μακροοικονομικών θεωριών μετανάστευσης, αυτή της δυαδικής αγοράς εργασίας, αναπτύχθηκε από τον οικονομολόγο Piore το 1979 (Arango, 2002:288-290). Κεντρική παραδοχή της αποτελεί, ότι στις ανεπτυγμένες οικονομίες υπάρχουν συγκεκριμένες θέσεις εργασίας, τη διηνεκή ζήτηση των οποίων ικανοποιούν αλλοδαποί εργαζόμενοι, κάτι που για πληθώρα λόγων αρνούνται να κάνουν οι γηγενείς

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

(Arango, 2002:288-290). Η θεωρία επικεντρώνεται στα κριτήρια έλξης μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, παραγνωρίζοντας αυτά της απόθησης, όπως η υψηλή ανεργία στη χώρα αποστολής (Massey et al, 1993). Όπως θα αναλυθεί στις επόμενες παραγράφους, οι γηγενείς περιφρονούν κάθε είδους μη ελκυστική απασχόληση (Arango, 2002:288-290). Η θεωρία επισημαίνει, πως οι γηγενείς γυναίκες και παιδιά δεν είναι εφικτό να τις αναλάβουν, όπως συνέβαινε στο παρελθόν. Επεξηγεί ακόμη το γιατί υπάρχουν ασταθείς/χαμηλής παραγωγικότητας εργασίες στις αναπτυγμένες οικονομίες, γιατί οι μηχανισμοί της αγοράς, όπως η αύξηση στους μισθούς τέτοιων εργασιών, δεν καθίστανται ικανοί να λύσουν το πρόβλημα της ελλιπούς ζήτησης εργατικού δυναμικού, καθώς και τους λόγους απροθυμίας των γηγενών και προθυμίας των μεταναστών από χώρες χαμηλού εισοδήματος, να εργαστούν σε αυτούς τους τομείς (Arango, 2002:288-289).

Ποιά είναι, όμως, τα επαγγέλματα που αποφεύγουν οι γηγενείς εργαζόμενοι, κατά τη δυαδική θεωρία; Ο Arango αναφέρεται σε «*χαμηλόμισθες, ασταθείς, ανειδίκευτες, χαμηλού κύρους, επικίνδυνες και υποτιμητικές*» εργασίες (Arango, 2002:288-289). Η Vosko ορίζει την **επισφαλή εργασία** ως την απασχόληση, που στερείται όλων των μορφών εργασιακής ασφάλειας, συχνά συνοδεύεται από μισθοδοσία, χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά περιορισμένα εργασιακά δικαιώματα και παροχές, χαμηλές και άτυπες αμοιβές και αυξημένους κινδύνους για την υγεία του/της εργαζομένου/ης (Vosko, 2006). Η παραοικονομία ωφελεί οικονομικά εργοδότες, που δεν συνεισφέρουν στην κοινωνική ασφάλιση, εργαζομένους χωρίς σύμβαση ή με δεύτερη μη δηλωμένη εργασία, παράτυπους μετανάστες, περιστασιακά εργαζόμενους για μετρητά, αυτοαπασχολούμενους κ.α., όλοι σε μια βάση πλήρους ή μερικής απασχόλησης. Στην Ελλάδα οι μετανάστες απασχολούνται σε τομείς όπως ο αγροτικός, ο κατασκευαστικός, η μεταποίηση, το πλανόδιο εμπόριο, η οικιακή/προσωπική φροντίδα, η εστίαση, καθώς και οι χειρωνακτικές εργασίες (Fouskas, 2018, Fouskas, 2021). Οι εργασίες αυτές δεν είναι ελκυστικές, δεν προσφέρουν κοινωνικό κύρος και θεωρούνται κοινωνικά κατώτερες (Fouskas, 2018, Fouskas, 2021). Η Ελλάδα το 2013 βρέθηκε πρώτη μεταξύ των 21 χωρών-μελών του ΟΟΣΑ στην ανεπίσημη οικονομία, αποτελώντας το 24% του ΑΕΠ της, ενώ η χώρα διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά ανασφάλιστων εργαζομένων (37.3%) και το υψηλότερο ποσοστό παράτυπων μεταναστών εργαζομένων (4.4%) στον κόσμο (Schneider και Williams, 2013). Το 2021 η παραοικονομία στην Ελλάδα υπολογίζεται στο 26,45% του ΑΕΠ της χώρας (Delechat και Medina, 2021).

Μεταξύ 1980 και 1990 διατυπώθηκαν οι θεωρίες των νέων οικονομικών της μετανάστευσης εργασίας, μεταξύ των οποίων και η **θεωρία των δικτύων**, ως κριτική ενάντια στο νεοκλασικό υπόδειγμα, παρέχοντας μία πιο σύνθετη ανάλυση της μεταναστευτικής απόφασης (Bahna, 2012). Εστιάζοντας στο μεσο-επίπεδο, κεντρική παραδοχή της θεωρίας αποτελεί, ότι η εύρεση εργασίας από μετανάστη/μετανάστρια στη νέα χώρα διαμονής, θα διευκολύνει την περαιτέρω μετανάστευση, για άτομα του κοινωνικού τους κύκλου, δημιουργώντας κοινότητες διασποράς (Bahna, 2012). Η ένταξη σε μεταναστευτικά δίκτυα με κοινή εθνικότητα, θρησκεία ή γλώσσα διευκολύνουν την είσοδο και την εύρεση εργασίας σε συγκεκριμένα επαγγέλματα ανά εθνοτική ομάδα στη νέα χώρα, μειώνοντας σημαντικά τα κόστη και το ρίσκο για το μεταναστευτικό πληθυσμό (Massey et al, 1993).

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Τέλος, η θεωρία του **Παγκόσμιου Συστήματος** του Wallerstein (1974), εστιάζει στην ίδια τη δομή της παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς και στην βαθύτατη ανισοκατανομή πόρων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, προϊόν της οποίας αποτελεί, μεταξύ άλλων, η μετανάστευση (Massey et al, 1993). Αντίστοιχα με την θεωρία της δυαδικής αγοράς εργασίας, αναγνωρίζουν πως ορισμένα επαγγέλματα χρειάζεται να καλυφθούν στις χώρες του καπιταλιστικού «κέντρου» του κόσμου -Β. Αμερική, Ευρώπη, Ωκεανία, Ιαπωνία- από το πλεονάζον ανθρώπινο κεφάλαιο των χωρών της «περιφέρειας»: νοτιοανατολικής Ασίας, Αφρικής, νοτίου Αμερικής και ανατολικής Ευρώπης (Massey et al, 1993).

1.1.1. Η μετανάστευση για εργασία των Ουκρανών

Η ανεξαρτητοποίηση της Ουκρανίας το 1991, μετά την πτώση του Σιδηρού Παραπετάσματος, αποτέλεσε καταλύτη για τη μετανάστευση Ουκρανών σε χώρες της σημερινής ΕΕ, μέσα από τη φιλελευθεροποίηση των πολιτικών κινητικότητας, ωστόσο δεν ήταν το μοναδικό αίτιο (Ugios, 2010:153-154). Η παραδοσιακά αγροτική οικονομία της χώρας είχε πληγεί από τις αλληπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις, αλλά και την εξαναγκαστική εκβιομηχάνιση υπό το Σοβιετικό καθεστώς (Sutela, 2012). Ως αποτέλεσμα, κατά τα πρώτα έτη της ανεξαρτησίας, κυριαρχούσε στην νεοσύστατη οικονομία της αγοράς ο υπερπληθωρισμός, η συρρίκνωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και η διαρκής πτώση της παραγωγικότητας (Ugios, 2010:153, Sutela, 2012). Κατά τις Fedjuk και Kindler, η χώρα εξακολούθησε να βρίσκεται σε κοινωνικοπολιτική αναταραχή για τις επόμενες δεκαετίες, ιδιαίτερα από το 2013 και μετά, ενώ οι εργαζόμενοι στερούνταν κοινωνικών παροχών, όπως συντάξεις (Fedjuk και Kindler, 2016:5-6). Ταυτοχρόνως, παραοικονομία και φοροδιαφυγή άνθιζαν στη χώρα (Sutela, 2012).

Αυτές οι συνθήκες ώθησαν τους Ουκρανούς σε μεταναστευτικά κύματα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης, οι οποίες δεν είχαν ενταχθεί ακόμη στην ΕΕ (Τσεχία, Πολωνία), ενώ στα μέσα της δεκαετίας δυτικότερα, σε χώρες της ΕΕ, όπως η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Γερμανία. (Ugios, 2010:154, Fedjuk και Kindler, 2016:4-5). Η περαιτέρω χαλάρωση του καθεστώτος θεώρησης εξόδου από τη χώρα τους την ίδια περίοδο συνέβαλε στην ανθρώπινη κινητικότητα (Nikolova και Marounov, 2016:151). Η μετανάστευση εργασίας είχε συχνά προσωρινό, αλλά όχι τόσο βραχυχρόνιο χαρακτήρα, όσο η μέχρι τότε νόρμα της μετανάστευσης από την ευρύτερη περιοχή της κεντροανατολικής Ευρώπης, καθώς οι Ουκρανοί παρέμεναν δύο ή περισσότερα χρόνια στη νέα τους πατρίδα, ενώ δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις εκ νέου μετακίνησης σε άλλη χώρα της ΕΕ (Fedjuk και Kindler, 2016:4-5). Η κινητικότητα των Ουκρανών ευνοήθηκε από την αυξημένη ζήτηση θέσεων εργασίας στην ΕΕ, το παρελθόν μετακίνησης εντός της ΕΣΣΔ, την αύξηση της μεμονωμένης, γυναικείας μετανάστευσης, αλλά και την διαρκώς αυξανόμενη αστάθεια στη χώρα καταγωγής τους (Fedjuk και Kindler, 2016:5-6)

1.2. Εκτοπισμός

Οι ανωτέρω θεωρίες ερμηνεύουν το φαινόμενο της μετανάστευσης, ως επι το πλείστον σε καταστάσεις, που η ίδια αποτελεί εκούσια επιλογή κόστους-οφέλους από τον μετανάστη ή τη μετανάστρια, αντίθετα με τον

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

εκτοπισμό. Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM) τον ορίζει, ως «*την υποχρεωτική απομάκρυνση ανθρώπων από την περιοχή κατοικίας τους, για την αποφυγή ή ως αποτέλεσμα ενόπλων συρράξεων, γενικευμένης βίας, παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή άλλες φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές*» (IOM, 2019:55). Αντίστοιχη έννοια αποτελεί η αναγκαστική απομάκρυνση, ατόμων, οικογενειών ή κοινοτήτων χωρίς τη θέλησή τους, από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους, χωρίς να έχουν πρόσβαση σε νομική ή άλλη προστασία (IOM, 2019:76).

Έχοντας υπόψιν αυτούς τους ορισμούς, σύμφωνα με στοιχεία της UNHCR από το 2023, 110 εκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως έχουν εξαναγκαστεί σε εκτοπισμό από τους τόπους κατοικίας τους, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν (UNHCR, 2023). Η πλειοψηφία των προσφύγων ή ατόμων υπό προσωρινή προστασία σήμερα προέρχεται από τη Συρία, το Αφγανιστάν, αλλά και την Ουκρανία, χώρα που αποτελεί επίκεντρο της παρούσας μελέτης (UNHCR, 2023). Η περίπτωση της συγκεκριμένης χώρας καθίσταται ξεχωριστή, καθώς η πλειοψηφία εκτοπισμένων πληθυσμών βρίσκεται διαχρονικά σε περιοχές χαμηλού ή μεσαίου εισοδήματος εκτός Ευρώπης (Meredith, 2023). Με βάση στοιχεία του Σεπτεμβρίου του 2023, 18 εκατομμύρια Ουκρανοί χρειάζονται ανθρωπιστική βοήθεια, ενώ 11 εκατομμύρια έχουν εκτοπιστεί αναγκαστικά από την πατρίδα τους (Meredith, 2023). Η «Γηραιά Ήπειρος» έχει να αντιμετωπίσει τέτοιο μέγεθος εκτοπισμένου πληθυσμού στο εσωτερικό της από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Meredith, 2023).

Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC) στην κρίση κατέστη εξαιρετικά άμεση, προτείνοντας ενεργοποίηση, για πρώτη φορά, της Οδηγίας Προσωρινής Προστασίας στις 2/3/2022, η οποία εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δύο ημέρες αργότερα με την εκτελεστική απόφαση 2022/382 (EMN, 2023:2, EC, 2023β). Μέσω αυτής, χορηγήθηκε στους εκτοπισμένους από την εμπόλεμη χώρα προσωρινή συλλογική προστασία, με παροχές στη στέγαση, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την εκπαίδευση, την αγορά εργασίας, καθώς και δυνατότητες προσωρινής μετακίνησης ή εγκατάστασης σε διαφορετικό κράτος-μέλος (EC, 2023β).

1.2.1. Απασχόληση Ουκρανών προσφύγων στην ΕΕ

Οι πρόσφυγες γενικά αποτελούν μία από τις πιο παραγκωνισμένες ομάδες στην αγορά εργασίας της ΕΕ, καθώς, με βάση επίσημα στοιχεία του 2016, μόλις σχεδόν το ήμισυ (56%) αυτών καταφέρνουν να εργαστούν, συνήθως μάλιστα μετά από χρόνια, συχνά δεκαετία (Mikaba, 2016). Σε σύγκριση με τους οικονομικούς μετανάστες, πολλές φορές εργάζονται σε επαγγέλματα που δεν αξιοποιούν τις δεξιότητές τους, με το 60% των προσφύγων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να θεωρούνται «overqualified» για τις θέσεις εργασίας τους, σε σύγκριση με το 31% των άλλων μεταναστών και 20% των γηγενών (Mikaba, 2016). Με σκοπό να αποφευχθεί αυτή η πραγματικότητα σήμερα, τα κράτη-μέλη της ΕΕ καλούνται να συνδράμουν στην ομαλή ένταξη των Ουκρανών εκτοπισμένων στην αγορά εργασίας, μέσα από την κατάλληλη ενημέρωση, τη γλωσσομάθεια, τη στήριξη της επιχειρηματικότητας και της φροντίδας των παιδιών των εργαζομένων (EC, 2022). Ο αριθμός των ανηλίκων και των γυναικών είναι σημαντικός, επομένως ειδική μέριμνα χρειάζεται για τις εργαζόμενες μητέρες και τις οικογένειές τους (EC, 2023).

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Η ΕC δρα με σκοπό την αντιστοίχιση των δεξιοτήτων των προσφύγων με θέσεις εργασίας, ενημέρωση του ιδιωτικού τομέα για τις δεξιότητες και τα δικαιώματα των ίδιων, παροχή αρωγής σε εργασιακά ζητήματα στην ουκρανική γλώσσα, καθώς και συνέχιση των σπουδών ή προγραμμάτων κατάρτισης, που είχαν ξεκινήσει στη χώρα τους (EC, 2022). Η άμεση παροχή καθεστώτος προστασίας διευκόλυνε τους/τις Ουκρανούς/ές σημαντικά, με πάνω από 1.1 εκατομμύριο να αποκτούν πρόσβαση στην αγορά εργασίας της ΕΕ τους πρώτους 12 μήνες της κρίσης (EC, 2023).

Ωστόσο, δε σπανίζουν τα εμπόδια στην εργασιακή ένταξη στην ΕΕ. Στοιχεία του OECD από τις αρχές του 2023 καταδεικνύουν την έλλειψη ταύτισης μεταξύ προσόντων/δεξιοτήτων των προσφύγων, με Ουκρανούς πρόσφυγες σε αρκετές χώρες να συμβιβάζονται με επαγγέλματα χαμηλής εξειδίκευσης και υψηλής σωματικής κόπωσης, τα οποία ακολούθησαν με τη βοήθεια συμπατριωτών τους, οικονομικών μεταναστών στις χώρες της ΕΕ (OECD, 2023). Ως αποτέλεσμα, μεγάλος αριθμός τους εργάζεται στην εστίαση, τις κατασκευές, τη γεωργία, τη μεταποίηση, καθώς και το χονδρικό ή λιανικό εμπόριο, σε χώρες όπως Ισπανία, Αυστρία, Βουλγαρία, Δανία, Ιρλανδία κ.α. (OECD, 2023).

Στο ίδιο πνεύμα, σε έρευνα της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (EUAA) δείγματος 4.265 προσφύγων -98% Ουκρανών- (02/2023), το 53% των ερωτηθέντων απάντησε πως η μη γνώση της γλώσσας της χώρας προσωρινής διαμονής αποτελεί τροχοπέδη για την ομαλή είσοδό τους στην αγορά εργασίας (EUAA, 2023). Αντιστοίχως, το 20% αναφέρει έλλειψη μέριμνας για τα παιδιά και το 16% έλλειψη αναγνώρισης προσόντων, με το 30% των άνεργων Ουκρανών προσφύγων στις χώρες της ΕΕ να αντιμετωπίζει συνδυασμό αυτών των εμποδίων (EUAA, 2023). Τέλος, σημαντικό εύρημα της έρευνας αποτελεί ότι η γλωσσομάθεια, η προηγούμενη απασχόληση και η κατοχή τίτλων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετίζονται άμεσα με την απορρόφηση στην αγορά εργασίας, ενώ όσοι απασχολούνταν στην ανειδίκευτη εργασία, δεν διαθέτουν τίτλους σπουδών και δε γνωρίζουν τη γλώσσα του κράτους υποδοχής ή έστω αγγλικά, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της ανεργίας (EUAA, 2023).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ

2. Μετανάστευση στην Ελλάδα

Ιστορικά, η Ελλάδα αποτελούσε μέχρι τη δεκαετία του 1990, κατά κύριο λόγο, χώρα αποστολής μεταναστευτικού πληθυσμού. Εισροή μεταναστών παρατηρείται πρωταρχικά τη δεκαετία του 1970, από χώρες της κεντρικής Ασίας και της βορείου Αφρικής -Φιλιππίνες, Πακιστάν, Αίγυπτος-, ενώ τη δεκαετία του 1980 εισήλθαν στη χώρα Πολωνοί, Βούλγαροι και Ρουμάνοι υπήκοοι (Καβουνίδη και Λιανός, 2012). Ωστόσο, οι εισροές κλιμακώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ύστερα από την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, των κομμουνιστικών καθεστώτων της κεντροανατολικής Ευρώπης, καθώς και αυτού της Αλβανίας (Καβουνίδη και Λιανός, 2012). Μόλις το 1991 εισήλθαν στη χώρα σχεδόν 120.000 μετανάστες, ως επί το πλείστον από αυτές τις περιοχές, ενώ δε σπάνιζαν οι περιπτώσεις παράτυπης διέλευσης των συνόρων (Καβουνίδη και Λιανός, 2012, Triandafyllidou, 2015:4). Η Ελλάδα είχε περάσει και επίσημα πλέον σε μία κατάσταση μεταναστευτικής μετάβασης. Τόσο η μαζικότητα, όσο και το ίδιο το φαινόμενο της εισροής αλλοδαπών αποτέλεσαν μία πρωτόγνωρη πραγματικότητα για την ελληνική κοινωνία, με τον αλβανικό πληθυσμό να κυριαρχεί έναντι των υπόλοιπων εθνικοτήτων, αποτελώντας το 57,5% των αλλοδαπών της χώρας την πρώτη δεκαετία της μεταναστευτικής «πρόκλησης» για την Ελλάδα (Καβουνίδη και Λιανός, 2012).

2.1. Μετανάστευση από την Ουκρανία στην Ελλάδα

Σημαντική πληθυσμιακή μεταναστευτική ομάδα αποτέλεσαν οι Ουκρανοί υπήκοοι. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα ήταν μία από τις χώρες με τα μεγαλύτερα ποσοστά νομίμως διαμενόντων Ουκρανών (Nikolova, 2013:22). Στην απογραφή πληθυσμού του 2001, οι ίδιοι ανέρχονταν σε 13.616, ή αλλιώς το 1,8% του αλλοδαπού πληθυσμού της Ελλάδας, εκ των οποίων 10.274 γυναίκες και 3.342 άνδρες (Καβουνίδη και Λιανός, 2012). Οι Nikolova και Μαρούφωφ χαρακτηρίζουν την ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα ως «καθαρά γυναικεία», με τα ποσοστά των μεταναστριών να κυμαίνονται σε 72-82% του συνόλου το 2009 (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009), ενώ στα τέλη της επόμενης δεκαετίας έφτασαν το 90% (Kaurinkoski, 2021:7). Με βάση την έρευνά τους, προκύπτει το συμπέρασμα, ότι οι Ουκρανοί είχαν κυρίως οικονομικά κίνητρα για μετανάστευση, χωρίς να κάνουν λόγο για δυσμενείς συνθήκες στη χώρα καταγωγής τους (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009). Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι οι πλειοψηφία τους άνηκε στην κορυφαία, βάσει παραγωγικότητας, ηλικιακή ομάδα, των 25-45 (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009). Τέλος, οι μετανάστες και ειδικά οι μετανάστριες από τη συγκεκριμένη χώρα παρουσιάζουν σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο, με το 1/3 αυτών να διαθέτουν πτυχία τεχνικής εκπαίδευσης και το 4% πτυχία πανεπιστημίου (Nikolova, 2015β:114).

2.2. Η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα για εργασία πριν την εισβολή

Η εργασία των Ουκρανών στα κράτη της ΕΕ δημιούργησε διαύλους για προσωρινή εργασιακή μετανάστευση ομοεθνών τους, αλλά και ευκαιρίες για το αυξανόμενο ενεργό γυναικείο εργατικό δυναμικό της χώρας (Fedyuk και Kindler, 2016:5-6). Μάλιστα, πολύ συχνά στην περίπτωση των μεταναστριών, οι ίδιες άφηναν πίσω τους το σύζυγο και τα παιδιά τους, με σκοπό να εργαστούν στην Ελλάδα, καταδεικνύοντας τη σημασία της έμφυλης διάστασης (Nikolova, 2013:9, 23). Τα κριτήρια έλξης του ουκρανικού πληθυσμού προς την χώρα διέθεταν κυρίως οικονομικό χαρακτήρα, μέσα από την υψηλή ζήτηση σε χαμηλόμισθες εργασίες άτυπου χαρακτήρα, καθώς και τη λιγότερο περιοριστική μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας, σε σύγκριση με χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Nikolova, 2013:15). Αντίστοιχα γνωρίσματα διέθεταν οι οικονομικοί λόγοι απόθησης, τουλάχιστον μέχρι το 2022 (Fedyuk και Kindler, 2016:2). Τη δεκαετία του 1990 η μισθοδοσία των εργαζομένων καθυστερούσε, δεν πραγματοποιούνταν ποτέ ή συχνά η πληρωμή λάμβανε χώρα σε μορφή υλικών αγαθών, όχι χρημάτων (Triandafyllidou, 2015:25). Από την άλλη, η προοπτική ενός σταθερού μισθού, με εξίσου σταθερή συχνότητα, απασχόλησης μόνιμου χαρακτήρα και ελάχιστες απαιτήσεις γλωσσομάθειας στην Ελλάδα, αποτελούσαν δέλεαρ για τις Ουκρανές οικιακές εργάτριες (Nikolova, 2013:20).

Σε αντίθεση με άλλες εθνοτικές ομάδες, οι Ουκρανοί/ές είχαν λάβει ορισμένη πληροφόρηση, αναφορικά με την ανάγκη έκδοσης ταξιδιωτικής θεώρησης (Visa) στο ελληνικό προξενείο (Psimmenos 2007:17, Triandafyllidou, 2015:30). Συχνά η έκδοση γινόταν δια της νόμιμης οδού, συχνά όμως πωλούνταν από «ταξιδιωτικά πρακτορεία», που κερδοσκοπούσαν ως διακινητές πληθυσμών (Psimmenos, 2007:17 Triandafyllidou, 2015:30, 32). Δεν απουσίαζαν οι περιπτώσεις σωματεμπορίας γυναικών από την Ουκρανία στην Ελλάδα, με τις ελληνικές αρχές να μην ανταποκρίνονται επαρκώς στην αντιμετώπιση του φαινομένου κατά τις πρώτες δεκαετίες (Nikolova, 2013:10-11). Επομένως, τόσο τα παράνομα δίκτυα διακίνησης, που λειτουργούσαν τηλεφωνικώς, όσο και διάφοροι σύλλογοι συγγενών και φίλων, που βρίσκονταν ήδη στην Ελλάδα, συνέβαλλαν στη μετακίνηση, εγκατάσταση και εύρεση εργασίας για τους νεοαφιχθέντες (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009). Μέχρι το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, οι Ουκρανοί, των οποίων η ταξιδιωτική θεώρηση είχε λήξει, διέμεναν και εργάζονταν χωρίς να έχουν τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009).

Οι έρευνες καταδεικνύουν, ότι η οικιακή εργασία υπερτερεί αναφορικά με την απασχόληση του ουκρανικού πληθυσμού στην Ελλάδα, ακολουθούμενη από τον κατασκευαστικό κλάδο -οικοδομή-, το εμπόριο, τη μεταποίηση και την εργασία σε επαγγέλματα εστίασης ή τουρισμού (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009, Nikolova, 2013:19). Ο γυναικείος πληθυσμός απασχολείται κυρίως στον τομέα της οικιακής εργασίας, ενώ οι άνδρες ιδίως στον κατασκευαστικό και στους προαναφερθέντες κλάδους (Nikolova, 2013:9-10). Εμφανίζουν ελάχιστη κινητικότητα προς άλλα επαγγέλματα, ιδιαίτερα οι οικιακές βοηθοί, οι οποίες εργάζονταν για χρόνια στον συγκεκριμένο τομέα και εγκλωβίζονται εντός αυτού (Nikolova, 2013:19-21, Xypolitas, 2016). Η απουσία ασφάλισης και οι χαμηλοί μισθοί ώθησαν πολλές από αυτές να αναζητήσουν παράλληλη απασχόληση.

Πίνακας 1: Συνολικός πληθυσμός Ουκρανών στην Ελλάδα αναλογικά με το μόνιμο πληθυσμό

Έτος	2021	2011
Συνολικός πληθυσμός Ουκρανών στην Ελλάδα	16.408	17.008
Ποσοστό Ουκρανών αναλογικά με το μόνιμο πληθυσμό με ιθαγένεια άλλης χώρας στην Ελλάδα (765.598 το 2021)	(2.1%)	(1.9%)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (2023)

Το 2011, στην Ελλάδα διέμεναν μόνιμα 17.008 Ουκρανοί, σχέση με τους 16.408 του 2021, αμέσως πριν το Ρώσο-Ουκρανικό πόλεμο (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2023). Συνθέτοντας το 2,1% του πληθυσμού με ιθαγένεια άλλης χώρας, η συντριπτική πλειοψηφία τους σήμερα διαμένει στην περιφέρεια Αττικής (9.869) (*Κεντρική Μακεδονία:1.420/Κρήτη:1.079/Πελοπόννησος:876*) (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2023). Η ουκρανική κοινότητα στην Ελλάδα συρρικνωνόταν μέχρι τη ρωσική εισβολή, καθώς η χώρα αποτελούσε δευτερεύοντα προορισμό για δυνητικούς Ουκρανούς μετανάστες (Triandafyllidou, 2015). Οι περισσότερες οικιακές εργάτριες στερούνταν αδειών παραμονής στη χώρα, με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται σημαντικά η επικοινωνία τους με συγγενείς και φίλους πίσω στην πατρίδα και να μη διευκολύνεται η προσέλευση κι άλλων μελών της οικογένειας στην Ελλάδα (Psimmenos, 2007:17-18, Nikolova, 2013:10). Το 2009 πολλοί Ουκρανοί/ές είχαν αποκτήσει άδειες παραμονής (Nikolova και Μαρούφωφ, 2009).

2.3. Η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα για εργασία μετά την εισβολή

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία την 24η Φεβρουαρίου του 2022 ανάγκασε εκατομμύρια Ουκρανούς να εκτοπιστούν από τη χώρα τους, για να γλιτώσουν από τις επιθέσεις εναντίον άμαχου πληθυσμού, αναζητώντας καταφύγιο σε άλλες ευρωπαϊκές, όπως η Ελλάδα (Ray, 2023). Οι νεοαφιχθέντες Ουκρανοί έχουν πλέον το χαρακτήρα του πρόσφυγα, όχι του οικονομικού μετανάστη, όπως στο παρελθόν. Ήδη κατά το πρώτο δίμηνο του πολέμου, 21.028 Ουκρανοί είχαν φτάσει στη χώρα, μεταξύ των οποίων 5.975 παιδιά (AIDA, 2021:21-22). Οι ελληνικές αρχές παρέχουν καθεστώς προσωρινής προστασίας ενός έτους σε όλους τους εκτοπισθέντες Ουκρανούς πολίτες -καθώς και απάτριδες, Πολίτες Τρίτων Χωρών (ΠΤΧ)- από τις 24 Φεβρουαρίου και ύστερα, διαθέτοντάς τους πρόσβαση σε περίθαλψη, στέγαση, εκπαίδευση και αγορά εργασίας, άμεσα (AIDA, 2021:21-22, GCR, 2022, UNHCR, 2023γ). Η προσωρινή προστασία θεσμοθετήθηκε μέσω της υπουργικής απόφασης του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (στο εξής: *ΥΜΑ*) υπ' αριθμόν 172172/28.03.2022 (EMN, 2023:1). Κατά την άφιξή τους, ακόμη και πριν την απόκτηση των αδειών παραμονής, οι Ουκρανοί απέκτησαν ελεύθερη πρόσβαση σε όλες τις δημόσιες ιατρικές και νοσοκομειακές υποδομές της χώρας (EMN, 2023β:20-21). Οι ισχύουσες άδειες προσωρινής παραμονής παρατάθηκαν από τις 04/09/2023 για άλλους έξι μήνες (392634/20.08.2023), ως τις 04/03/2024 επεκτείνοντας την υπουργική απόφαση υπ' αρ. 131035/04.03.2022, προσδίδοντας ευκαιρίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας και την ένταξη (ΥΜΑ, 2023β, ΥΜΑ, 2023γ).

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

Παράλληλα, ο χρονικός ορίζοντας ένταξης στο καθεστώς προσωρινής προστασίας επεκτάθηκε από το ΥΜΑ σε όσους είχαν εγκαταλείψει τη χώρα τους στις 26/11/2021 (GCR, 2022:3). Το παράδοξο στο εν λόγω καθεστώς σχετίζεται με όσους βρίσκονται στην Ελλάδα πρωτίτερα από αυτή την ημερομηνία, καθώς όχι μόνο δεν πληρούν τα κριτήρια, αλλά καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο για αυτούς να χορηγηθούν άσυλο στην ηπειρωτική χώρα (GCR, 2022:5). Οι αφιχθέντες μετά τις 26/11 αντιμετωπίζονται ως πρόσφυγες -εκτοπισμένοι λόγω εμπόλεμης κατάστασης-, ενώ οι αφιχθέντες πριν από αυτή την ημερομηνία, κυρίως, ως οικονομικοί μετανάστες, παρεμποδίζοντας τις πιθανότητες ασφαλούς παραμονής και ένταξής τους.

Κατά τους πρώτους πέντε μήνες της προσφυγικής κρίσης, 69.175 Ουκρανοί και Ουκρανές εισήλθαν στην ελληνική επικράτεια (βλ. Πίνακα 2), (ΥΜΑ, 2022). Η χαμηλότερη ηλικιακή συγκέντρωση είναι στα 14-17 έτη, ενώ η υψηλότερη άνω των 35 ετών (ΥΜΑ, 2022). Αρκετοί πρόσφυγες έφτασαν αεροπορικά σε αερολιμένες «Ελευθέριος Βενιζέλος» και «Μακεδονία», ωστόσο η πλειοψηφία διήλθε από τα χερσαία βόρεια σύνορα (ΥΜΑ, 2022). Σχεδόν το ήμισυ -34.889 άτομα- των συνολικών αφίξεων μέχρι τον 08/2022 είχε περάσει τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα από την περιοχή του Προμαχώνα (ΥΜΑ, 2022). Μία εξήγηση για αυτή τη συγκέντρωση ενδέχεται να αποτελεί το γεγονός ότι το Τμήμα Διαβατηριακού Ελέγχου στη συγκεκριμένη περιοχή αποτελούσε το μοναδικό σημείο διελεύσεως στη χώρα που επέτρεπε την είσοδο σε Ουκρανούς πρόσφυγες, οι οποίοι δεν διέθεταν τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα (GCR, 2022:3).

Πίνακας 2: Γενικό Σύνολο αφίξεων Ουκρανών στην Ελλάδα ανά μήνα το έτος 2022

Μήνας	Γενικό Σύνολο αφίξεων Ουκρανών στην Ελλάδα
Μάρτιος 2022	14.630
Απρίλιος 2022	7.759
Μάιος 2022	8.699
Ιούνιος 2022	15.137
Ιούλιος 2022	22.950
Σύνολο	69.175

Πηγή: Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022)

Το Μάρτιο του 2023, στην Ελλάδα διέμεναν με καθεστώς προσωρινής προστασίας 3.865 Ουκρανοί, 12.230 Ουκρανές και 6.610 παιδιά (EMN, 2023:7). Διαβιούν προσωρινά σε συγγενείς ή φίλους, ωστόσο μακροπρόθεσμα θα χρειαστεί να αναζητήσουν έναν πιο μόνιμο τόπο κατοικίας (GCR, 2022:5). Ήδη από τις πρώτες εβδομάδες του πολέμου, το ΥΜΑ δημιούργησε φόρμα αιτήσεων για στέγαση του ουκρανικού πληθυσμού, με βάση την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη του 2021 (ΥΜΑ, 2022, EMN, 2023:2-4). Στην ίδια κατεύθυνση συνέβαλε άμεσα και το πρόγραμμα Κοινωνικής Ένταξης «HELIOS» (ΥΜΑ, 2022). Στο τελευταίο, έχουν εγγραφεί συνολικά 45.117 δικαιούχοι προσωρινής και διεθνούς προστασίας από τη δημιουργία του στα μέσα του

2019, με τους Ουκρανούς να αποτελούν ένα ποσοστό 14,1% του συνόλου, ή αλλιώς περίπου 6.370 ατόμων (ΥΜΑ, 2023). Έως τον Αύγουστο του 2023, στην Ελλάδα διαμένουν 13.668 Ουκρανοί, ως κάτοχοι αδειών παραμονής (ΥΜΑ, 2023), δείχνοντας ότι αρκετοί μετακινήθηκαν προς άλλες χώρες της ΕΕ στο διάστημα Μαρτίου-Αυγούστου 2023. Παράλληλα με το ΥΜΑ, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (ΥΕΚΑ) έχει συμβάλει στην ορθή πληροφόρηση των προσφύγων, αναρτώντας στην ιστοσελίδα του οδηγίες στην ουκρανική γλώσσα αναφορικά με τα δικαιώματα και τους τρόπους μισθοδοσίας, απουσίας από την εργασία, ωραρίου, διαλειμμάτων, αργιών κ.α., παραπέμποντας στην αντίστοιχη ελληνική νομοθεσία (ΥΕΚΑ, 2022). Η αναζήτηση εργασίας μπορεί να λάβει χώρα μέσα από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (ΥΕΚΑ, 2023).

Καταλυτικός στη διευκόλυνση της ένταξης των προσφύγων στους τομείς στέγασης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, εκπαίδευσης, σε περιπτώσεις ασυνόδευτων ανηλίκων και στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας κατέστη ο Ν.4939/2022 (ΦΕΚ Α'111), ο οποίος τροποποίησε τον Ν.4636/2019 (ΕΜΝ, 2023:2-3). Υπό το καθεστώς προσωρινής προστασίας, οι Ουκρανοί πρόσφυγες δικαιούνται πρόσβαση στην ελληνική αγορά εργασίας, χωρίς να υποχρεώνονται μάλιστα -πλέον- σε έκδοση άδειας εργασίας, κατά τον Ν.4375/2016 (UNHCR, 2023δ). Πολλοί από αυτούς βρίσκονται σε παραγωγικές ηλικίες, ενώ η προϋπηρεσία και η εκπαίδευση που διαθέτουν ταυτίζεται με τομείς της ελληνικής αγοράς εργασίας στους οποίους υπάρχει ζήτηση: προσωπική φροντίδα, τουρισμός, εστίαση και κατασκευές (Μάστακας, 2022). Έτσι, με σκοπό την ομαλή ταύτιση προσόντων και ποιοτικών θέσεων νόμιμης εργασίας, το πρόγραμμα «ADAMA» λειτουργεί από τα τέλη του 2021 σε συνεργασία του ΥΜΑ και της UNHCR (Μάστακας, 2022). Μαζί με αυτό, η UNHCR προτείνει και τις δράσεις της Διεθνούς Επιτροπής Διάσωσης Ελλάδος με σκοπό την ενημέρωση για την ελληνική αγορά εργασίας, τις ευκαιρίες, την αυτοαπασχόληση, την εργασιακή κουλτούρα κ.α. (UNHCR, 2023β). Με το ΥΜΑ και τον ΔΟΜ/ΙΟΜ συνεργάζεται το πρόγραμμα MiNetwork, προσφέροντας τεχνική βοήθεια, πληροφορίες, γλωσσομάθεια και ευκαιρίες ένταξης στην εργασία, μέσα από την Πλατφόρμα Κοινωνικής Ένταξης (ΔΟΜ/ΙΟΜ, 2022).

Προς την ίδια κατεύθυνση δρουν πληθώρα ΜΚΟ, όπως η Solidarity NOW, η οποία σε συνεργασία με την UNHCR, διοργάνωσε «Ημέρα Καριέρας» στη Θεσσαλονίκη (11/2023), για τα εξής: ενημέρωση, δημιουργία βιογραφικού, αναζήτηση εργασίας, αξιοποίηση δεξιοτήτων, προετοιμασία συνέντευξης (Thestival, 2023). Η ΜΚΟ «ΜΕΤΑδραση» παρέχει μαθήματα ελληνικών σε πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, ενώ μέσα από το πρόγραμμα «Stepping Stone» βοηθά τους ίδιους να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες τους στην ελληνική αγορά εργασίας (Staikos, 2022, ΜΕΤΑδραση, 2022). Η ίδια προσφέρει επίσης υπηρεσίες διδασκαλίας και απασχόλησης παιδιών, φιλοξενίας, καθώς και νομική ή ψυχοκοινωνική στήριξη (ΜΕΤΑδραση, 2022). Τέλος, η ΜΚΟ «Νόστος» επικουρεί στην ενημέρωση και πληροφόρηση των Ουκρανών (από 02/2022), αλλά και στην άμεση ένταξή τους στην αγορά εργασίας (Νόστος, 2022, Νόστος, 2023).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ, ΧΑΜΗΛΟΥ ΚΥΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3. Επιπτώσεις από τις επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες πολιτών τρίτων χωρών στην ένταξή τους

Η επισφαλής, χαμηλόμισθη και χαμηλού κύρους εργασία καθίσταται συχνά αποτέλεσμα φαινομένων όπως η παγκοσμιοποίηση, η αποδυνάμωση των δικτύων κοινωνικής ασφάλειας, η ψηφιοποίηση/αυτοματοποίηση και η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα (Allan et al, 2021:2-3). Η ίδια έχει συνδεθεί άμεσα με φαινόμενα ρατσισμού, σεξισμού, ξενοφοβίας και ταξικών ανισοτήτων (Allan et al, 2021:7-8). Η εργασιακή περιθωριοποίηση των μεταναστών/προσφύγων σχετίζεται και οδηγεί άμεσα σε κοινωνική τους περιθωριοποίηση. Η επισφαλής απασχόληση επιδρά στο άτομο, οδηγώντας το σε αρνητική στάση προς την εργασία, χαμηλή παραγωγικότητα και οργανωτικό πνεύμα, καθώς και έλλειψη του ανήκειν στο χώρο εργασίας (Allan et al, 2021:8). Σε προσωπικό και ψυχολογικό επίπεδο, φορτίζουν τον/την εργαζόμενο/η με συνεχή αισθήματα αβεβαιότητας και αδικίας -ιδιαίτερα σε προσωρινές εργασίες-, τα οποία συνοδεύονται από άγχος, έλλειψη εμπιστοσύνης στους άλλους, αίσθημα κοινωνικού αποκλεισμού, συναισθηματική εξάντληση, ακόμη και κατάθλιψη, λειτουργώντας εξαιρετικά αρνητικά για την αυτοεκτίμηση του ατόμου (Allan et al, 2021:8-9, Eurofound, 2023). Οι αρνητικές επιδράσεις της επισφαλούς εργασίας καθίστανται εμφανείς σε ολόκληρο το φάσμα της προσωπικής, εργασιακής και κοινωνικής ζωής του ατόμου (Eurofound, 2023). Λειτουργεί περιοριστικά για το κίνητρο αναζήτησης νέας μορφής απασχόλησης (Allan et al, 2021:9) γεγονός ορατό στις Ουκρανές οικιακούς βοηθούς, οι οποίες συχνά «παγιδεύονται» στο συγκεκριμένο επάγγελμα.

Η οικιακή εργασία εμπίπτει στις επισφαλείς, χαμηλού κύρους, χαμηλόμισθες και ψυχοσωματικά κοπιαστικές μορφές απασχόλησης. Το συγκεκριμένο επάγγελμα περιλαμβάνει εκτέλεση καθημερινών εργασιών του νοικοκυριού, αλλά και -συχνά παράλληλη- φροντίδα παιδιών, βρεφών, ηλικιωμένων (Xyrolitas, 2016:36) ή ασθενών (Fouskas et al. 2022). Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του οδηγεί πολλές Ουκρανές να εργάζονται ως «εσωτερικές» στις οικίες των εργοδοτών τους, δημιουργώντας μια πλασματική/ψευδή προοπτική ασφάλειας με αποτέλεσμα να μην αναζητούν άλλο τόπο κατοικίας (Nikolona και Μαρούφωφ, 2009). Εντούτοις, διαπιστώνουν ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν ταυτίζονταν με τις αρχικές τους προσδοκίες, ωθώντας τες να εργαστούν σε πολλές διαφορετικές οικίες και να διαμένουν, είτε μόνες τους, είτε με συμπατριώτισσες τους (Nikolona και Μαρούφωφ, 2009). Οι νέες ηλικιακά γυναίκες, επιλέγουν άλλο τόπο κατοικίας ενώ οι γυναίκες 50-65 ετών συνήθως διαμένουν στην οικία των εργοδοτών τους (Nikolona, 2015:16).

Όπως προαναφέρθηκε, η οικιακή φροντίδα αποτελεί, με βάση τις έρευνες, το κύριο επάγγελμα που ασκεί η πλειοψηφία του γυναικείου ουκρανικού πληθυσμού στην Ελλάδα (52%) (Nikolona και Μαρούφωφ, 2009, Nikolona, 2013:19). Οι άνδρες, από την άλλη, είναι διασκορπισμένοι στον κατασκευαστικό/επισκευαστικό κλάδο, το λιαν εμπόριο και την εστίαση, με τον πρώτο να υπερτερεί στις περισσότερες έρευνες (Nikolona 2015:16-17, Triandafyllidou, 2015:4-5, Skamnakis και Malekaki, 2017:116). Για αυτό το λόγο, η παρούσα διπλωματική

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

εστιάζει κυρίως στην οικιακή εργασία και τις κατασκευές, ως τις κύριες μορφές απασχόλησης Ουκρανών στην Ελλάδα.

3.1. Διαδικασία εύρεσης εργασίας για τους Ουκρανούς

Η εύρεση εργασίας για τον ουκρανικό πληθυσμό δεν γινόταν με μέριμνα επίσημων φορέων ή ΜΚΟ στο παρελθόν, όπως συμβαίνει σήμερα με τους πρόσφυγες. Ιδιαίτερα όσοι δεν διέθεταν τα απαραίτητα έγγραφα έπρεπε να στραφούν πλήρως στο κοινωνικό τους κεφάλαιο, δηλαδή τα μεταναστευτικά δίκτυα (Triandafyllidou, 2015:40). Τα ίδια περιλάμβαναν ομοεθνείς τους, οι οποίοι εργάζονταν ήδη στη χώρα, Έλληνες εργοδότες σε αναζήτηση φθηνού και ευέλικτου εργατικού δυναμικού, ορισμένες φορές έχοντας ημι-νόμιμο χαρακτήρα, ενώ άλλες φορές γίνεται λόγος για διακινητές (Triandafyllidou, 2015:40-41, 45, Nikolova και Marouf, 2016:159). Η σχετικά περιορισμένη έκθεση σε εργασιακές ευκαιρίες, που παρέχουν στον/στην Ουκρανό/ή τα δίκτυα, στην πραγματικότητα περιορίζει την προσωπική ελευθερία επιλογών και κινητικότητα, εξαναγκάζοντάς τους εν τέλει να ακολουθήσουν επαγγέλματα χαμηλού κύρους και απολαβών (Kaurinkoski, 2021:2). Το 2015, ο μηνιαίος μισθός μίας Ουκρανής οικιακής βοηθού κυμαίνεται μεταξύ 400-600 ευρώ (Nikolova, 2015:17). Η εύρεση εργασίας και η απαραίτητη πληροφόρηση λάμβανε χώρα από συγκεκριμένα γραφεία στην Ουκρανία. Σε αυτά, οργανώνονταν σεμινάρια εκμάθησης βασικών γλωσσικών εκφράσεων στα ελληνικά για τους δυνητικούς μετανάστες, ενώ είχαν επίγνωση για το παράτυπο καθεστώς διαμονής τους στην Ελλάδα, ύστερα από τη λήξη της προσωρινής ταξιδιωτικής θεώρησης εισόδου (Nikolova, 2015:16).

3.2. Συνθήκες εργασίας των Ουκρανών στην Ελλάδα

Οι έρευνες γύρω από τις συνθήκες οικιακής εργασίας των Ουκρανών στην Ελλάδα καταδεικνύουν κατά κύριο λόγο την «παγίδευση» των ιδίων, μέσα σε ένα επάγγελμα το οποίο θεωρούσαν προσωρινό (Xyrolitas, 2016:34-35). Πολλές, έχοντας συμβάλει στην ανατροφή των παιδιών των εργοδοτών τους από πολύ μικρή ηλικία ή στη φροντίδα των ηλικιωμένων, αρχίζουν καλλιεργούν το αίσθημα του ανήκειν μέσα στην οικογένεια ή να καλύπτουν μέσα από αυτό το κομμάτι της εργασίας την απουσία των δικών τους οικογενειών (Xyrolitas, 2016:38-40). Ως αποτέλεσμα, αυτό το πλασματικό ανήκειν, οδηγεί συχνά σε εργασιακή εκμετάλλευση και υπερεργασία (Xyrolitas, 2016:41). Σύμφωνα με την έρευνα του Ξυπολιτά, αλλά και παλαιότερες (Psimmenos, 2007), η οικιακή εργασία αποτελεί ένα εξαιρετικά επίπονο σωματικά και ψυχικά επάγγελμα, το οποίο δύναται, να προκαλέσει, ανεπανόρθωτα σωματικά και ψυχικά τραύματα στις εργαζόμενες (Xyrolitas, 2016:36). Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις όπου η πολύωρη εργασία τις οδηγεί σε απώλεια ύπνου ή φαγητού, χαμηλών αμοιβών, ακόμα και σε κακομεταχειρίσεις ή σεξουαλική εκμετάλλευση (Xyrolitas, 2016:36). Ο εσωτερικός χαρακτήρας του επαγγέλματος λειτουργεί αρνητικά αναφορικά με την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, καθώς περνούν ολόκληρη την ημέρα στο χώρο εργασίας, χωρίς να υπάρχει προσωπικός χρόνος εκτός της οικίας του εργοδότη (Xyrolitas, 2016:37, Kaurinkoski, 2021:11). Η κοπιαστική εργασία σε συνδυασμό με το παράτυπο καθεστώς

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

διαμονής τους στη χώρα, τους στερεί ευκαιριών προόδου, κοινωνικής ανέλιξης, ελεύθερου προσωπικού χρόνου, ακόμη και επιστροφής στη χώρα καταγωγής, σε ορισμένες περιπτώσεις (Triandafyllidou, 2015:41-42).

Το 1/3 των ερωτηθέντων Ουκρανών σε έρευνα της Νικολονα ήταν άνεργοι το 2015, ενώ οι άνδρες απασχολούνταν κυρίως στον κατασκευαστικό κλάδο, ως οικοδόμοι, ηλεκτροτεχνίτες, ελαιοχρωματιστές και άλλες τεχνικές εργασίες (Νικολονα, 2015:16). Πολλοί άνδρες νεαρότερης ηλικίας εργάζονταν περιστασιακά (Νικολονα, 2015:16). Η ανεργία τους οφείλεται στην οικονομική κρίση του 2008/09 και αποτέλεσε ανάχωμα για τους κλάδους κατασκευών, τουρισμού και εστίασης, τομείς που απασχολούσαν μετανάστες και συγκεκριμένα Ουκρανούς άνδρες, έχοντας ως αποτέλεσμα, είτε τη δραστική μείωση μισθών και ημερών εργασίας, είτε ακόμη και την απόλυσή τους (Νικολονα, 2013 σ. 17-18, Kaurinkoski, 2021:4). Η κρίση έπληξε σε μικρότερο βαθμό και τις γυναίκες, αλλά κυρίως οι άνδρες αδυνατούσαν να ανανεώσουν τις άδειες παραμονής και εργασίας τους, οδηγούμενοι συχνά στο να επιστρέψουν πίσω στην Ουκρανία (Kaurinkoski, 2021:4).

Ανεξαρτήτως φύλου, πέρα από τους χαμηλούς μισθούς και την κοινωνική περιφρόνηση, που βιώνουν οι Ουκρανοί/ές εργαζόμενοι, η αδήλωτη εργασία τους δεν τους παρέχει κοινωνική ασφάλιση, καθώς οι εργοδότες δεν προτίθενται να πληρώσουν τα απαιτούμενα ένσημα (Kaurinkoski, 2021:7). Στερούνται πρόσβασης στη δημόσια υγεία, ενώ η δήλωση ενσήμων καθίσταται απαραίτητη για την ανανέωση της άδειας παραμονής στην Ελλάδα (Νικολονα, 2015:6). Βιώνοντας ένα φαύλο κύκλο ακόμη και όταν έχουν συγκεντρώσει ένσημα, προβαίνουν σε υπολογισμό κόστους-οφέλους, αναφορικά με το αν είναι προτιμότερο για τους ίδιους οικονομικά να αποτελούν νόμιμους εργαζόμενους μετανάστες ή μη (Triandafyllidou, 2015:37). Η επιλογή να παραμείνουν στην αδήλωτη εργασία λαμβάνει χώρα εκούσια από αρκετούς, θεωρώντας ότι το όφελος δεν υπερτερεί του κόστους (Triandafyllidou, 2015:37). Συνεπώς, μειώνονται οι πιθανότητες ένταξης των ατόμων στην ελληνική κοινωνία και την πρόσβασή τους σε ασφάλιση, περίθαλψη και συνταξιοδότηση.

Οι συνθήκες εργασίας, που αντιμετωπίζουν σήμερα οι Ουκρανοί πρόσφυγες, δεν διαφέρουν των προαναφερθέντων. Οι άδειες για εργασία πλησίαζαν τις 25.000 το Μάιο του 2022, ενώ η εισροή πληθυσμών αυξήθηκε κατακόρυφα τους πρώτους καλοκαιρινούς μήνες (βλ. Πίνακα 2, σ.19), αναζητώντας θέσεις εργασίας στον κλάδο της εστίασης και πιο συγκεκριμένα του τουρισμού (ΥΜΑ 2022, Magra, 2022). Πάνω από 50.000 θέσεις εργασίας από ξενοδοχεία ήταν διαθέσιμες, πολλές αποκλειστικά σε Ουκρανούς (π.χ. Κρήτη, Κως, Ρόδος), με μεγάλη ζήτηση στην κουζίνα και το σερβίρισμα (Magra, 2022). Μολονότι δεν έχει δημοσιευτεί ακόμη κάποια έρευνα για τις εργασιακές συνθήκες των Ουκρανών προσφύγων στην Ελλάδα, είναι ευρύτερα γνωστή η κατάσταση του τουριστικού (ξενοδοχειακός/εστίαση) κλάδου της χώρας, με πολύ υψηλές θερμοκρασίες, που αντιμετωπίζουν οι εποχιακοί εργαζόμενοι σε εξωτερικούς χώρους ή σε κουζίνες ελληνικών θερέτρων, εκθέτοντας την υγεία τους σε σοβαρό κίνδυνο (Greenwood, 2023). Παράλληλα, κυριαρχεί η υπερωριακή και χαμηλόμισθη εργασία, η απουσία αδειών, ρεπό ή διαλειμμάτων, καθώς και η έλλειψη προσωπικού (Greenwood, 2023), αποτελώντας μία εναργή περίπτωση επισφαλών εργασιών. Πιθανή λύση για μερικούς θα ήταν η μετακίνηση σε άλλο Κράτος-Μέλος της ΕΕ, ενώ για τους υπόλοιπους, η απασχόληση στην εστίαση και άλλες ανειδίκευτες

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

εργασίες, αποτελεί ενδεχομένως μονόδρομο ανεξάρτητα από το επίπεδο εκπαίδευσης, ιδιαίτερα αν δεν υπάρχει γνώση της ελληνικής ή της αγγλικής γλώσσας, όπως τονίζει η EUAA (2023).

3.3. Επιτυχείς περιπτώσεις ένταξης στην ελληνική κοινωνία;

Παρά τις όποιες δυσκολίες, ο ουκρανικός μεταναστευτικός πληθυσμός έχει επιτύχει ως ένα βαθμό την ένταξή του στην ελληνική κοινωνία. Οι ίδιοι θεωρούν ως παράδειγμα κοινωνικής ανέλιξης και επιτυχούς ένταξης τη σύναψη γάμου με γηγενή Ελληνίδα ή Έλληνα (Kaurinkoski, 2021:10). Αρκετοί έχουν συνάψει καλές σχέσεις με τους εργοδότες τους, έχουν ενισχύσει το κοινωνικό τους κεφάλαιο στη χώρα, ενώ έχουν μάθει την ελληνική γλώσσα (Kaurinkoski, 2021:8-9). Σε ορισμένες περιπτώσεις οικιακών βοηθών, οι εργοδότες τις ενθαρρύνουν στην κατανόηση της γλώσσας, παρέχοντάς τους βιβλία (Nikolova, 2015:17). Η προθυμία ή μη των εργοδοτών να παρέχουν εφόδια και προσωπική στήριξη στους Ουκρανούς εργαζομένους, έχουν άμεση επίδραση στην διαδικασία ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία. Στην περίπτωση των προσφύγων, τίθεται αρχικά το ζήτημα της μονιμότητας της παραμονής τους στην Ελλάδα, καθώς πολλοί, ενδεχομένως, να είχαν την αρχική πεποίθηση, ότι ο πόλεμος θα είχε βραχυχρόνιο χαρακτήρα, ενώ άλλοι μετακινήθηκαν σε άλλα κράτη της ΕΕ (EC, 2023, Φωτιάδη, 2023). Για όσους/ες παραμένουν, το μορφωτικό επίπεδο, η γνώση της αγγλικής γλώσσας και ενδεχομένως κάποιο οικονομικό κεφάλαιο, αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες στην κοινωνική και εργασιακή ένταξή τους (Φωτιάδη, 2023). Ωστόσο, για πρόσφυγες που απασχολούνται στην ανειδίκευτη και συχνά αδήλωτη εργασία, οι προοπτικές ένταξης παραμένουν ίδιες με εκείνες των συμπατριωτών τους στα αντίστοιχα επαγγέλματα, εδώ και δεκαετίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA

Για την επίτευξη του στόχου της παρούσας διπλωματικής εργασίας, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Η ίδια αποτελεί ουσιαστικά επισκόπηση, παρουσίαση και εν συνεχεία σχολιασμό προϋπαρχουσών ακαδημαϊκών και επιστημονικών ερευνών, επάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα (Denney και Tewksbury, 2013:218). Η συγκεκριμένη μέθοδος δεν αποσκοπεί μόνο στο να δώσει απαντήσεις στο ερευνητικό ερώτημα, μέσα από τα πορίσματα άλλων μελετών, αλλά και καθορίζει τη σημασία της έρευνας, εντάσσοντας την σε μια ευρύτερη συζήτηση και ενδεχομένως συμπληρώνοντας κενά, που υπάρχουν σε αυτή (Denney και Tewksbury, 2013:218). **Κεντρικό ερώτημα** της εργασίας αποτελεί το σε ποιο βαθμό επηρεάζεται η ένταξη των Ουκρανών μεταναστών και προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, από την απασχόληση τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενες εργασίες, με περιορισμένη ή ανύπαρκτη εργασιακή εξέλιξη. Η εργασία πραγματοποιεί ανασκόπηση βιβλιογραφίας (μη-συστηματική) με τη μέθοδο PRISMA σύμφωνα με τις αρχές της συστηματικής ανασκόπησης.

4.1. Στρατηγική αναζήτησης

Η αναζήτηση μελετών για την παρούσα διπλωματική εργασία, έλαβε χώρα αποκλειστικά στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων Google Scholar και Scopus. Ως χρονικό εύρος ορίστηκε η δεκαετία 2012-2022, ενώ η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε στην αγγλική γλώσσα με συγκεκριμένες «λέξεις-κλειδιά» και λογικούς τελεστές “AND” και “OR” (βλ. Πίνακες 3-5), ενώ για την κατηγοριοποίησή τους χρησιμοποιείται η στρατηγική PICOS (Γαλάνης, 2017:45). Η PICOS χωρίζει σε στάδια: τον πληθυσμό της μελέτης, την ειδική κατηγορία του πληθυσμού, τη συγκριτική ομάδα, την έκβαση και τέλος το είδος της μελέτης (Γαλάνης, 2017:45). Η περιγραφή της στρατηγικής αναζήτησης, αποδίδεται στους παρακάτω πίνακες:

Πίνακας 3: «Λέξεις-κλειδιά» που χρησιμοποιήθηκαν στην αναζήτηση

"From Ukraine" OR "Ukrainian*" AND "migrant*" OR "refugee*" AND "in Greece" AND "construction*" OR "domestic work" AND "interview*" OR "questionnaire*" AND "integration" OR "exclusion"
--

Πίνακας 4: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση δεδομένων Google Scholar (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"migrant*" OR "refugee*"	#1	2,550,000
Παρέμβαση	"From Ukraine" OR "Ukrainian*"	#2	710,000
Έκθεση	"construction*" OR "domestic work"	#3	3,720,000
Έκβαση	"integration" OR "exclusion"	#4	5,480,000
Μελέτη	"interview*" OR "questionnaire*"	#5	6,180,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#6	1,630
	#6	#7	958
Filters: Publication date from 2012/01/01 to 2022/12/31; English			

Πίνακας 5: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση δεδομένων Scopus (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"migrant*" OR "refugee*"	#1	164,538
Παρέμβαση	AND "From Ukraine" OR "Ukrainian*"	#2	75,399
Έκθεση	AND "construction*" OR "domestic work"	#3	1,565,181
Έκβαση	"integration" OR "exclusion"	#4	1,209,119
Μελέτη	AND "interview*" OR "questionnaire*"	#5	2,294,679
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#6	3
	#6	#7	3
Filters: Publication date from 2012/01/01 to 2022/12/31; English			

4.2. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών

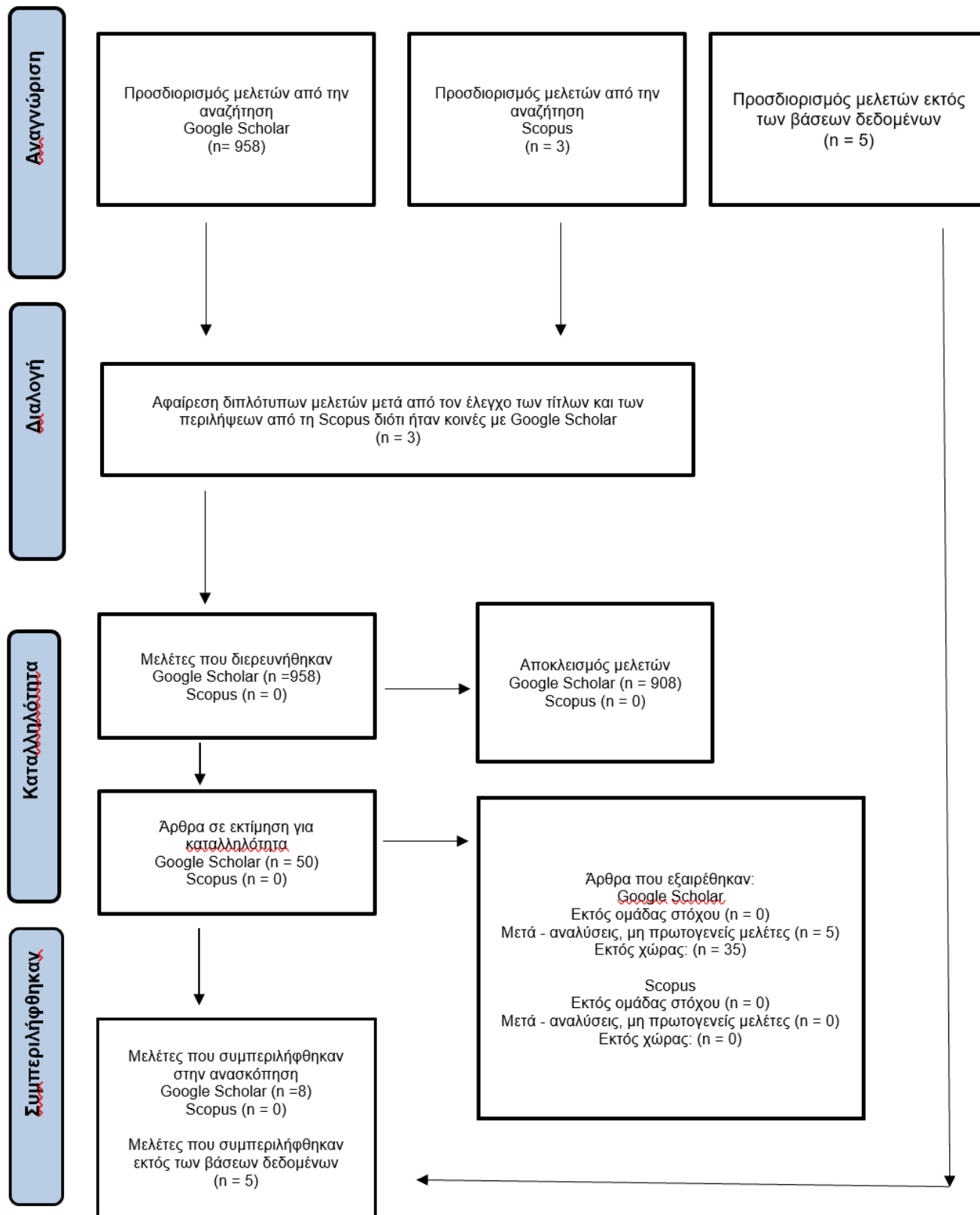
Κριτήρια επιλογής: Περιελήφθησαν έρευνες είτε ποσοτικές, είτε ποιοτικές (συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια), με έμφαση σε τομείς απασχόλησης που εκπροσωπούνται οι Ουκρανοί, όπως προκύπτει από την ελληνική έρευνα, δηλαδή οικοδομικές εργασίες και οικιακή εργασία, οι οποίες έλαβαν χώρα στην Ελλάδα την περίοδο 01/01/2012-31/12/2022 και σχετίζονταν με την εργασιακή απασχόληση του ουκρανικού μεταναστευτικού και προσφυγικού πληθυσμού στη χώρα, καθώς και τα αποτελέσματα αυτής.

Κριτήρια αποκλεισμού: Αποκλείστηκαν συστηματικές αναλύσεις και μετα-αναλύσεις, μη ερευνητικές μελέτες, μελέτες που δεν αναφέρονταν στο θέμα στον ελλαδικό χώρο, καθώς και όσες δεν είχαν δημοσιευθεί εντός του ως άνω ορισμένου χρονικού διαστήματος 01/01/2012-31/12/2022.

4.3. Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης

Τελικώς, η ανωτέρω αναζήτηση επέφερε, αρχικά, 961 μελέτες συνολικά, εκ των οποίων οι 958 από τη Google Scholar και οι 3 από τη Scopus. Έπειτα, αφαιρέθηκαν οι διπλοτυπίες. Εν συνεχεία, ελέγχθηκε ο τίτλος και η περίληψη για κάθε μία από τις μελέτες και για όσες μελέτες δεν πληρούσαν τα κριτήρια συμπερίληψης, αυτές αποκλείονταν. Κατόπιν της προαναφερθείσας διαδικασίας, παρέμειναν 8 έρευνες. Επίσης, περιλήφθηκαν 5 έρευνες εκτός της ανασκόπησης βιβλιογραφίας. Κάτωθι, παρατίθεται διάγραμμα ροής των αποτελεσμάτων της αναζήτησης.

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση ροής αποτελεσμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

5. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών

Σε αυτό το κεφάλαιο, γίνεται προσπάθεια περιγραφής των βασικών χαρακτηριστικών των ερευνητικών μελετών που ανασκοπήθηκαν και καταγράφονται τα κύρια ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυσή τους. Τα αποτελέσματα της ανασκόπησης παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 6.

5.1. Χώρα διεξαγωγής

Οι 13 μελέτες, που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, διεξήχθησαν όλες στην Ελλάδα (n=13), ολικώς ή μερικώς.

5.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)

Από τις 13 μελέτες, οι 9 αποτελούν συγκερασμό βιβλιογραφικής και εμπειρικής έρευνας -συνεντεύξεις- (Nikolova 2013, Nikolova 2015, Kaurinkoski 2021, Triandafyllidou 2015, Xypolitas 2016, Nikolova 2015β, Skamnakis και Malekaki 2017, Xypolytas, Vassilikou και Fouskas 2017, Fouskas et al. 2022), ενώ οι 4 βασίζονται σε ποσοτικές έρευνες -στατιστικά δεδομένα- (EMN 2023β, HELIOS 2022, ReferNet Greece και Cedefop 2022, Νόστος 2023).

5.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)

Από τις 13 μελέτες, η έρευνα Triandafyllidou (2015:21) αναφέρει πως οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα είτε μέσω της πλατφόρμας Skype, είτε δια ζώσης, με άτομα υπό κράτηση ή υπό καθεστώς επιστροφής από τον ΙΟΜ, ενώ στη μελέτη Fouskas et al. (2022:82) έγιναν δια ζώσης. Οι έρευνες EMN 2023β, HELIOS 2022, ReferNet Greece και Cedefop 2022, Νόστος 2023 πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια των αντίστοιχων οργανισμών.

5.4. Συμμετέχοντες

Από τις 13 μελέτες, στις μελέτες Skamnakis και Malekaki (2017) και Xypolytas, Vassilikou και Fouskas (2017) συμμετείχαν 44 μετανάστριες, μεταξύ των οποίων ορισμένες ουκρανικής καταγωγής. Στη μελέτη Xypolitas (2016) 45 Ουκρανές μετανάστριες στην Ελλάδα. Η Nikolova (2015) περιλάμβανε 41 συνεντεύξεις, 28 εξ' αυτών σε Ουκρανούς μετανάστες, που ζουν σήμερα στην Ελλάδα και 13 σε Ουκρανούς παλιννοστούντες από την Ελλάδα. Η Nikolova (2015β:109) περιέλαβε 15 συνεντεύξεις, ενώ η έρευνα Nikolova (2013:5) περιλάμβανε συνεντεύξεις σε κυβερνητικούς και μη οργανισμούς σε Ελλάδα και Ουκρανία. Η Triandafyllidou (2015:21-22) συγκέντρωσε συνολικά 331 συνεντεύξεις, μεταξύ των οποίων σε 50 Ουκρανούς μετανάστες. Τέλος, η έρευνα Fouskas et al., 2022 περιλαμβάνει 10 συνεντεύξεις.

5.5. Κύρια ευρήματα μελετών

Η Nikolova (2013) τονίζει τα κενά και τις αδυναμίες εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στην αγορά εργασίας, υπονομεύοντας την εργασιακή και κοινωνική ένταξη των Ουκρανών μεταναστών. Ειδικά οι γυναίκες οικιακές βοηθοί, οι οποίες αποτελούν την πλειονότητα του ουκρανικού πληθυσμού στην Ελλάδα, χαρακτηρίζονται ως «αόρατες» και ευάλωτες σε ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης, ενώ το φύλο αποτελεί κεντρικό παράγοντα στις δομές της ουκρανικής μετανάστευσης. Οι γυναίκες πολλές φορές στήριζαν οικονομικά όλη την οικογένειά τους, ενώ πολλοί άνδρες οικοδόμοι εγκατέλειψαν τη χώρα κατά την οικονομική κρίση, λόγω της συρρίκνωσης του κλάδου. Παρότι πολλοί Ουκρανοί και Ουκρανές είχαν εξασφαλίσει τα απαραίτητα έγγραφα μέχρι το 2010, πληθώρα γυναικών παρέμειναν στην αδήλωτη εργασία, στερούμενες ασφάλισης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και δυνατοτήτων επιστροφής στην πατρίδα τους.

Από την έρευνα της Nikolova (2015) προκύπτει το συμπέρασμα, ότι πληθώρα Ουκρανών μεταναστών στην Ελλάδα δηλώνουν απογοητευμένοι με την απόφασή τους να μεταναστεύσουν στη συγκεκριμένη χώρα, καθώς οι αδυναμίες επιτυχούς ένταξής τους στην κοινωνία σχετίζονται άμεσα με τα επαγγέλματα στα οποία είχαν δυνατότητα να εργαστούν. Τη μεταναστευτική απόφαση προς την Ελλάδα λάμβαναν συνήθως γυναίκες, με τους άνδρες είτε να ακολουθούν στη συνέχεια, είτε να μένουν πίσω με τα παιδιά, συντηρούμενοι από το εισόδημα των γυναικών τους, ως οικιακές βοηθοί. Οι χαμηλοί μισθοί, η αποθάρρυνση γλωσσομάθειας από τους εργοδότες, η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης και η μεγάλη απόσταση προσδοκιών-πραγματικότητας, δυσαρεστούν τους/τις Ουκρανούς/ές.

Την απογοήτευση από τις υψηλές προσδοκίες εντοπίζει και η Kaurinkoski (2021), με γνώμονα την πραγματικότητα στο περιβάλλον της εργασίας, των δημόσιων υπηρεσιών της χώρας υποδοχής, καθώς και την κοινωνικοπολιτισμική ένταξη. Η ένταξη στην ελληνική κοινωνία δείχνει να διαφέρει ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα, που ανήκει ο μετανάστης/μετανάστρια από την Ουκρανία, καθώς όσοι μετανάστευσαν σε νεαρή ηλικία δείχνουν να έχουν ενταχθεί κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά, να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα και να θέλουν να οικοδομήσουν το μέλλον τους στην Ελλάδα. Αντίθετα, οι μεσήλικες και ηλικιωμένοι νιώθουν απομακρυσμένοι από οικογένειές τους πίσω στην Ουκρανία, ενώ έχουν βιώσει περισσότερο την περιθωριοποίηση. Τέλος, στην Ελλάδα λειτουργούν από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 πολιτιστικοί, θρησκευτικοί, εκπαιδευτικοί κ.α. σύλλογοι ουκρανικής διασποράς.

Η έρευνα της Triandafyllidou (2015) ρίχνει φως σε όλη την πορεία των οικονομικών μεταναστών από την Ουκρανία ως την ένταξή τους στην Ελλάδα: από τη μεταναστευτική απόφαση και τη συνδρομή των δικτύων, τη διαδρομή με την απόκτηση -ή μη- θεώρησης εισόδου, στην εύρεση εργασίας και τέλος στις εργασιακές συνθήκες, που αντιμετωπίζουν στη χώρα υποδοχής. Για πολλούς, η απόκτηση των απαραίτητων εγγράφων είναι μία κοπιαστική διαδικασία, ενώ πολλές φορές τα κόστη της νόμιμης, ασφαλισμένης εργασίας καθίστανται υψηλότερα από τα οφέλη. Έτσι, οι θεσμικές/νομικές αδυναμίες της Ελλάδας κρατούν σημαντικό αριθμό μεταναστών στην

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

«γκρίζα» εργασία, αποτελώντας ισχυρό εμπόδιο στην ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και τη διεκδίκηση ατομικών δικαιωμάτων.

Η μελέτη του Χυρολίτας (2016) αναδεικνύει τις αρνητικές επιπτώσεις της απασχόλησης στην οικιακή εργασία, η οποία συχνά αποτελεί αδιαπέραστο εμπόδιο στην ένταξη των Ουκρανών μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία. Οι ίδιες εγκλωβίζονται, κυριολεκτικά και μεταφορικά, στο χώρο εργασίας τους, μέσα από τις ψευδο-οικογενειακές σχέσεις με τους εργοδότες και τις δύσκολες συνθήκες εργασίας. Οι τελευταίες περιλαμβάνουν υποσιτισμό, έλλειψη ύπνου, χαμηλές αποδοχές, υπερεργασία, ψυχολογική, λεκτική, ακόμα και σωματική βία από τους εργοδότες, απομάκρυνση από οικογένεια και φίλους. Οι δουλειές του σπιτιού συνήθως συνδυάζονται από παράλληλη φροντίδα παιδιών ή/και ηλικιωμένων. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, οι προσπάθειες ένταξης στην κοινωνία καθίστανται σχεδόν αδύνατες.

Τα πρωτογενή και δευτερογενή δεδομένα της Nikolova (2015β) οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα για εργασία τη δεκαετία του 1990 ευνοήθηκε από τη χαλάρωση θεωρήσεων εξόδου από τη χώρα προέλευσης, αλλά και εισόδου στη συνέχεια από τη χώρα υποδοχής. Οι περισσότεροι/ες σκόπευαν να εργαστούν προσωρινά, δουλεύοντας χωρίς έγγραφα μέχρι το 1998, όταν και το ελληνικό κράτος νομιμοποίησε την παραμονή πολλών. Η νομιμοποίηση διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη των Ουκρανών, καθώς τους δίνει το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης, απόκτησης δικαιωμάτων, οικογενειακής επανένωσης κ.α. Η απόκτηση δεκαετών αδειών παραμονής το 2007 συνεπικουρεί τόσο στην ένταξη στην Ελλάδα, όσο και στον επαναπατρισμό, ο οποίος όμως υπονομεύεται από τις συνεχείς οικονομικές και κοινωνικές αναταραχές στην Ουκρανία.

Η μελέτη των Skamnakis και Malekaki (2017) εστιάζει στον κοινωνικό αποκλεισμό, τον οποίο βιώνουν οι οικιακές βοηθοί -μεταξύ άλλων- από την Ουκρανία, συμπεραίνοντας ότι η δυσπιστία τους απέναντι στο κοινωνικό κράτος και την ασφάλιση, οδηγεί σε άμεση περιθωριοποίηση από την ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Οι ίδιες, είτε δεν δικαιούνται ασφάλιση λόγω του καθεστώτος της εργασίας τους, είτε δε γνωρίζουν πως να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, είτε θεωρούν τη διαδικασία διεκδίκησης δυσπρόσιτη και εξαιρετικά δαπανηρή. Ως αποτέλεσμα, αποκλείονται από ασφάλιση, υγειονομική περίθαλψη, αλλά και το κοινωνικό σύνολο.

Η έρευνα των Χυρολύτας, Vassilikou και Fouskas (2017) καταλήγει στο ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός επιδεινώθηκε περαιτέρω από την οικονομική κρίση στην Ελλάδα, που ξέσπασε στα τέλη της δεκαετίας του 2000. Οι Ουκρανές μετανάστριες οικιακές βοηθοί αποτελούν μέλη γεωγραφικά διάσπαρτων οικογενειών, με τις ίδιες να βιώνουν σταδιακά αυξανόμενη ανασφάλεια, εκμετάλλευση αλλά και εξάρτηση, από τους εργοδότες τους κατά τη διάρκεια της ύφεσης. Οι κοινότητες μεταναστών δεν στάθηκαν ικανές να γεφυρώσουν την περιθωριοποίηση αυτών των γυναικών με τους οικείους και την κοινωνία, ούτε να μειώσουν τα αισθήματα της ανασφάλειας. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων γίνεται είτε από τις ίδιες, είτε με τη συνδρομή των εργοδοτών τους, όταν υπάρχει η ανάλογη θέληση.

Από τις έρευνες, οι οποίες αντλήθηκαν εκτός βάσης δεδομένων, η μελέτη των Fouskas et al. (2022) συμπεραίνει πως η γνώση της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας, η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση, η

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

ευαισθητοποίηση της κοινωνίας είναι απαραίτητες για την κοινωνική ένταξη του ατόμου, στην οποία συχνά δε συνδράμουν οι κοινότητες μεταναστών. Συχνά, η αλλαγή επαγγέλματος από την οικιακή εργασία -στη συγκεκριμένη περίπτωση στις υπηρεσίες καθαριότητας- δρα θετικά για τη ζωή και την ψυχολογία των μεταναστριών, καθώς οι ίδιες δεν αισθάνονται πλέον εγκλωβισμένες στο χώρο εργασίας τους, όπως έχει σχολιαστεί στα ευρήματα άλλων μελετών, αλλά και της ίδιας.

Συνεχίζοντας σε νεότερες έρευνες, που αφορούν το προσφυγικό ζήτημα ύστερα από τη ρωσική εισβολή, η μελέτη του European Migration Network (EMN) (2023β) καταδεικνύει, ότι η Ελλάδα μέχρι τα τέλη Μαρτίου του 2023 φιλοξενούσε 22.705 ΠΤΧ, οι οποίοι εγκατέλειψαν την Ουκρανία, αναζητώντας προσωρινή προστασία. Σε αυτούς προσέφερε επαγγελματική καθοδήγηση, αντιστοίχιση θέσεων εργασίας και δεξιοτήτων, μαθήματα της ελληνικής γλώσσας, προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης. Παράλληλα, παρείχε πρόσβαση στους πρόσφυγες από την Ουκρανία σε όλες τις δημόσιες δομές υγείας και περίθαλψης, ακόμη και πριν την χορήγηση της προσωρινής άδειας παραμονής, ενώ τέλος υπήρξε πλήρης ενημέρωση για τους κινδύνους, σε όσους Ουκρανούς επιθυμούσαν να επιστρέψουν οικειοθελώς στην πατρίδα τους.

Τα στατιστικά στοιχεία από το ενημερωτικό δελτίο του προγράμματος «HELIOS», σε συνεργασία IOM και ΥΜΑ, ανέδειξαν τον συνολικό αριθμό των εγγεγραμμένων σε αυτό, που ανερχόταν στους 42.572 δικαιούχους προσωρινής προστασίας από την έναρξη του προγράμματος, στα μέσα του 2019, μέχρι τα τέλη του 2022. Οι Ουκρανοί αποτελούσαν το 11.9% του συνόλου, κάτι παραπάνω από 5.000 άτομα. Σε γενικές γραμμές, στο «HELIOS» εγγράφονται ελαφρώς περισσότεροι άνδρες (52%), όπως επίσης στις επιδοτήσεις ενοικίασης κατοικίας (51%) και τις συμβουλές για εργασία (54.3%), που παρέχει το πρόγραμμα. Σχεδόν 10.000 συνεδρίες επαγγελματικής καθοδήγησης είχαν λάβει χώρα την ίδια περίοδο, όπως και πάνω από 6.500 περιπτώσεις αναγνώρισης/ταυτοποίησης τίτλων εκπαίδευσης.

Τα στοιχεία από τα «ReferNet Greece και Cedefop, 2022» αναλύουν τις ευκαιρίες εκπαίδευσης, κατάρτισης και γλωσσομάθειας, που προσφέρουν ιδιωτικοί και δημόσιοι φορείς σε 27.809 Ουκρανούς και Ουκρανές πρόσφυγες, μεταξύ αυτών 7.266 παιδιά. Αναφορικά με το κεντρικό ζήτημα της παρούσας εργασίας, τα Υπουργεία Γεωργίας, Εργασίας και Τουρισμού, δημιούργησαν συλλογικά μια διαδικτυακή πλατφόρμα παρουσίασης των άμεσων αναγκών στους στην ελληνική αγορά εργασίας, για μόνιμο ή εποχιακό εργατικό δυναμικό. Περισσότερες κενές θέσεις εργασίας, οι οποίες δεν απασχολούσαν Έλληνες, υπήρχαν στην εστίαση, τον τουρισμό, την μεταποίηση, την τεχνολογία και τον αγροτικό τομέα.

Η ΜΚΟ «Νόστος» σε ανάρτησή της στα κοινωνικά δίκτυα «Νόστος, 2023» δημοσιοποίησε τον αριθμό των ωφελούμενων ΠΤΧ από τις υπηρεσίες της στην δικτύωση για αγορά εργασίας, για το πρώτο εξάμηνο του 2023. 109 άτομα -85 άνδρες, 24 γυναίκες- επωφελήθηκαν από τις υπηρεσίες εργασιακής συμβουλευτικής για αυτή την περίοδο και τις 400 συνεδρίες δικτύωσης με εργοδότες, με τα άτομα από την Ουκρανία να αποτελούν το 14% και την δεύτερη πληθυσμιακή ομάδα σε ποσοστό. 63 άτομα συνολικά εντάχθηκαν επιτυχώς σε θέσεις εργασίας, με κύριους τομείς να αποτελούν την εργασία σε αποθήκες:23%, εστίαση:18%, τουριστικά επαγγέλματα:12%, κοινωνικούς φορείς:12%, αρτοποιεία:12% και άλλα επαγγέλματα:23%.

Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά μελετών

	Συγγραφέας	Έτος	Χώρα διεξαγωγής	Σκοπός	Μέθοδος	Συμπεράσματα
1.	Nikolova	2013	Ελλάδα, Ουκρανία	Επισκόπηση τάσεων ουκρανικής μετανάστευσης, βαθμός επηρεασμού ουκρανικής κοινότητας από το πολιτικό, οικονομικό και εργασιακό περιβάλλον.	Πρωτογενής και δευτερογενής έρευνα: Βιβλιογραφική ανασκόπηση, συνεντεύξεις, στατιστικά.	Οι περισσότεροι μετανάστες από την Ουκρανία είχαν αποκτήσει έγγραφα παραμονής μέχρι τη δεκαετία του 2010, αλλά οι πιθανότητες για κοινωνική ασφάλιση και εργασιακά δικαιώματα παρέμεναν ισχνές, εξαιτίας των αδυναμιών εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας. Οι γυναίκες αποδείχθηκαν πιο ανθεκτικές από τους άνδρες, συντηρώντας οικονομικά τις οικογένειές τους. Οι άνδρες άρχισαν να εγκαταλείπουν την Ελλάδα, εξαιτίας της συρρίκνωσης του κατασκευαστικού κλάδου στην περίοδο της οικονομικής ύφεσης.
2.	Nikolova	2015	Ελλάδα, Ουκρανία	Εξέταση της παράτυπης οικονομικής μετανάστευσης Ουκρανών, και τα επαγγέλματα στα οποία απασχολούνται.	Ποιοτική έρευνα, 41 συνεντεύξεις	Οι άδειες εργασίας τις πρώτες δεκαετίες έδωσαν τη θέση τους σε άδειες μακροπρόθεσμης παραμονής για οικογενειακή επανένωση, γύρω στο 2008. Η μεταναστευτική απόφαση προς την Ελλάδα τις προηγούμενες δεκαετίες γινόταν κυρίως από Ουκρανές, και ακολουθούσαν ορισμένες φορές οι άνδρες και οι οικογένειές τους, χωρίς να είναι πάντοτε δυνατό. Σήμερα, η μετανάστευση από την Ουκρανία έχει περισσότερο εποχιακό χαρακτήρα.
3.	Kaurinkoski	2021	Ελλάδα	Διερεύνηση των κριτηρίων έλξης-απόθηξης του ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού, καθώς και τη σταδιακή δημιουργία κοινότητας διασποράς.	Ποιοτική έρευνα, ημ-δομημένες συνεντεύξεις.	Υπήρξε μεγάλη απόσταση μεταξύ προσδοκιών και της πραγματικότητας που αντιμετώπισαν οι Ουκρανοί μετανάστες στην Ελλάδα. Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες, η ένταξη των Ουκρανών στην ελληνική κοινωνία πραγματοποιείται διαρκώς περισσότερο, καθώς και η δημιουργία εθνοτικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών κοινοτήτων. Οι Ουκρανοί/Ουκρανές, που μετανάστευσαν σε νεαρότερη ηλικία, εντάσσονται πιο ομαλά και εύκολα στην ελληνική κοινωνία.

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

4.	Triandafyllidou	2015	Ελλάδα, χώρες καταγωγής	Σύγκριση περιπτώσεων πληθυσμών παράτυπων μεταναστών στην Ελλάδα από διαφορετικές χώρες.	Μελέτες περίπτωσης, βιβλιογραφική έρευνα, 331 συνεντεύξεις	Η οργανωμένη από δίκτυα παράτυπη μετανάστευση των Ουκρανών στην Ελλάδα ενέχει μεγάλο ρίσκο και κινδύνους. Η απόκτηση των απαραίτητων εγγράφων δεν είναι πάντοτε εύκολη, ούτε επιθυμητή διαδικασία, στη βάση κόστους-οφέλους.
5.	Xypolitas	2016	Ελλάδα	Μελέτη περίπτωσης των Ουκρανών εσωτερικών οικιακών εργατριών στην Ελλάδα, καθώς και του «εγκλωβισμού» τους μέσα από αυτό το χαμηλού κύρους επάγγελμα.	Ποιοτική έρευνα, μελέτη περίπτωσης, 45 ημι-δομημένες συνεντεύξεις.	Η οικιακή εργασία συχνά λειτουργεί ως τροχοπέδη στην ένταξη των Ουκρανών στην ελληνική κοινωνία. Οι ίδιες εγκλωβίζονται στο επάγγελμα και την εργασιακή τους ζωή, μέσα από τις ψευδο-οικογενειακές σχέσεις με τους εργοδότες και τις δύσκολες συνθήκες εργασίας.
6.	Nikolova	2015β	Ελλάδα	Διερεύνηση του αντίκτυπου της ελληνικής νομοθεσίας στις δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας των Ουκρανών μεταναστών, υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.	Πρωτογενής (συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια) και δευτερογενής έρευνα.	Η ελληνική νομοθεσία νομιμοποίησε την παραμονή των Ουκρανών (1998) και τους εξασφάλισε μακροχρόνιες άδειες παραμονής (2007), γεγονός που λειτούργησε θετικά για την ελεύθερη κινητικότητα, αλλά και τις πιθανότητες επιστροφής τους στη χώρα καταγωγής. Ωστόσο, οι τελευταίες υπονομεύονται από τις οικονομικές και κοινωνικές αναταραχές στην Ουκρανία.
7.	Skamnakis και Malekaki	2017	Ελλάδα	Διερεύνηση του αυξανόμενου αποκλεισμού των εργαζόμενων στην οικιακή φροντίδα μεταναστριών στην Ελλάδα, από κοινωνικές παροχές και προστασία.	Βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα, με 44 συνεντεύξεις σε μετανάστριες, μεταξύ των οποίων Ουκρανές.	Η έλλειψη προστασίας και το υψηλό κόστος, ωθεί τις μετανάστριες μακριά από τις κοινωνικές υπηρεσίες του ελληνικού κράτους. Η ασφάλιση και η υγειονομική περίθαλψη είναι δυσπρόσιτες σε αυτές. Αυτοί οι αποκλεισμοί τις ωθούν σε κοινωνική περιθωριοποίηση.
8.	Xypolytas, Vassilikou και Fouskas	2017	Ελλάδα	Μελέτη των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στις οικογένειες και τις κοινωνικές οργανώσεις των μεταναστριών που εργάζονται στην οικιακή εργασία, στην Ελλάδα.	Ποιοτική έρευνα, με 44 ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε μετανάστριες, μεταξύ των οποίων Ουκρανές.	Οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί είναι αποκομμένες από τις οικογένειές τους, ενώ η οικονομική αβεβαιότητα οδηγεί σε περαιτέρω χαλάρωση των οικογενειακών και συζυγικών σχέσεων. Η οικονομική κρίση αύξησε την εργασιακή ανασφάλεια, αλλά και εξάρτηση. Οι ίδιες προσπαθούν να λύσουν προβλήματα κοινωνικής επισφάλειας μόνες τους ή με τη βοήθεια των εργοδοτών τους, καθώς οι οργανώσεις δεν καθίστανται ικανές να ανταποκριθούν σε αυτό το σκοπό.

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

9.	Fouskas et al.	2022	Ελλάδα	Εμβάθυνση στις επιδράσεις οικιακής εργασίας στην ένταξη των εργαζομένων μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία.	Εμπειρική έρευνα, εις βάθος συνεντεύξεις σε 10 οικιακές βοηθούς, μεταξύ των οποίων Ουκρανές.	Η γνώση της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας, η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση και η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας είναι απαραίτητες για την κοινωνική ένταξη του ατόμου, στην οποία συχνά δε συνδράμουν οι κοινότητες μεταναστών. Η αλλαγή επαγγέλματος από την οικιακή εργασία δρα θετικά για τη ζωή και την ψυχολογία των μεταναστριών.
10.	European Migration Network	2023β	29 Κράτη-μέλη του EMN, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα	Συγκριτική επισκόπηση της κατάστασης σε θέματα μετανάστευσης και ασύλου των 29 χωρών, για το έτος 2022.	Μικτή έρευνα (βιβλιογραφικές πηγές, στατιστικά)	Η Ελλάδα προσέφερε επαγγελματική καθοδήγηση, αντιστοίχιση θέσεων εργασίας και δεξιοτήτων, μαθήματα της ελληνικής γλώσσας, προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης σε 22.705 δικαιούχους προσωρινής προστασίας από την Ουκρανία (03/2023).
11.	HELIOS	2022	Ελλάδα	Επισκόπηση των εγγεγραμμένων δικαιούχων προσωρινής προστασίας στο πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης «HELIOS»	Ποσοτική έρευνα με στατιστικά στοιχεία	Μέχρι τα τέλη του 2022, πάνω από 5.000 Ουκρανοί και Ουκρανές πρόσφυγες είχαν ενταχθεί στο πρόγραμμα «HELIOS». Η ένταξη σε αυτό και στα προγράμματα υποστήριξης απασχολησιμότητας είναι ελαφρώς μεγαλύτερη για τους άνδρες σε σχέση με τις γυναίκες.
12.	ReferNet Greece και Cedefop	2022	Ελλάδα	Παρουσίαση των δράσεων εκπαιδευτικής και εργασιακής ένταξης των Ουκρανών προσφύγων στην Ελλάδα.	Πρωτογενής και δευτερογενής έρευνα	Πληθώρα δημόσιων και ιδιωτικών φορέων δρουν για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων. Στον εργασιακό τομέα, συνεργασία τριών Υπουργείων μεριμνά για την παρουσίαση θέσεων εργασίας σε Ουκρανούς πρόσφυγες σε ποικίλους τομείς.
13.	Νόστος	2023	Ελλάδα	Στατιστική απεικόνιση των ωφελούμενων ΠΤΧ από τις δράσεις επαγγελματικής αποκατάστασης της ΜΚΟ «Νόστος» κατά το 1 ^ο εξάμηνο του 2023.	Στατιστικά δεδομένα.	109 ΠΤΧ έλαβαν υπηρεσίες εργασιακής συμβουλευτικής, ενώ 63 από αυτούς εντάχθηκαν στην ελληνική αγορά εργασίας, εργαζόμενοι σε αποθήκες, αρτοποιεία, τον τουρισμό, την εστίαση κ.α. Το 14% των ευνοούμενων από τα προγράμματα της ΜΚΟ αποτελούν Ουκρανούς/Ουκρανές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η ολοκλήρωση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και της ανάλυσης των ανωτέρω 13 ερευνών οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι υπάρχει σημαντικό κενό στη βιβλιογραφία αναφορικά με την εργασιακή και κοινωνική ένταξη των Ουκρανών προσφύγων στην ελληνική πραγματικότητα. Επιχειρήθηκε κατηγοριοποίηση των μελετών σύμφωνα με τα πτυχές επιδράσεων των επισφαλών χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενων εργασιών:

6. Επιδράσεις της οικιακής εργασίας στις μετανάστριες

Οι έρευνες στην πλειονότητά τους ανέδειξαν τα αρνητικά -κατά κύριο λόγο- αποτελέσματα του συγκεκριμένου επαγγέλματος στις μετανάστριες. Πολλές συνεντευξιαζόμενες αναφέρουν πως δεν είχαν βλέψεις να εργαστούν στο συγκεκριμένο κλάδο, καθώς στη χώρα καταγωγής τους εργάζονταν σε άλλα επαγγέλματα, υψηλότερου κύρους (Nikolova, 2015:12). Η έρευνα του Ξυπολιτά αναδεικνύει τις πολύωρες βάρδιες για λίγα χρήματα, οδηγώντας σε έλλειψη σίτισης και ύπνου, εργασιακή και προσωπική εκμετάλλευση και μακροχρόνια ψυχικά και σωματικά τραύματα για τις εργαζόμενες (Xyrolitas, 2016:36). Οι περαιτέρω επιδράσεις της οικιακής εργασίας διαφαίνονται σε όλες τις πτυχές της προσωπικής και δημόσιας ζωής των Ουκρανών μεταναστριών στην Ελλάδα. Όσες εργάζονται χωρίς άδειες παραμονής δεν διαθέτουν εύκολη πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, γεγονός που απομακρύνει τις προοπτικές κοινωνικοποίησης με συγγενείς και φίλους, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ουκρανία (Nikolova, 2015β:115).

6.1. Επιδράσεις σε προσωπικό επίπεδο και πρωτογενείς δεσμούς

Οι μελέτες συμπεραίνουν, ότι οι χαμηλού κύρους και οικονομικών απολαβών εργασίες των Ουκρανών έχουν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στις οικογενειακές και λοιπές διαπροσωπικές τους σχέσεις. Ο Ξυπολιτάς διαπιστώνει πως ο χαρακτήρας επαγγελμάτων, όπως η οικιακή φροντίδα, σχετίζεται με συνεχή παρουσία στο χώρο εργασίας, υπονομεύοντας τις οικογενειακές σχέσεις, ιδιαίτερα αν η υπόλοιπη οικογένεια δε βρίσκεται στην Ελλάδα (Xyrolitas, 2016). Τονίζει τη σημασία των «ψευδό-οικογενειακών» σχέσεων εργοδοτών-εργαζόμενης στο συγκεκριμένο κλάδο, που χειραγωγούν και εγκλωβίζουν την τελευταία, απομακρύνοντάς την από την οικογένειά της (Xyrolitas, 2016:33, 37, 39-40). Ακόμη και οι οικιακές βοηθοί οι οποίες δεν εργάζονται ως «εσωτερικές», διαμένουν, δηλαδή, με το σύζυγο και τα παιδιά τους, περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας στην εργασία τους, σύμφωνα με την έρευνα των Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas (2017:98). Οι δύσκολες οικονομικές και εργασιακές συνθήκες αναγκάζουν τις μετανάστριες να σχεδιάζουν το μέλλον τους χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τους τα ενήλικα τέκνα τους (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:93-94). Οι συζυγικές σχέσεις όσων γυναικών άφησαν πίσω τους άνδρες τους χαρακτηρίζονται ως προβληματικές, ενώ υπάρχει ελαφρώς καλύτερη επικοινωνία με τα ανήλικα παιδιά (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:95, Kaurinkoski, 2021:7). Αντιθέτως, στις μελέτες των Kaurinkoski και Nikolova (2015β), καταδεικνύεται η σημασία της σύναψης γάμου Ουκρανών με άτομα από την Ελλάδα ή την ΕΕ, καθώς αυτή αποτελούσε μία από τις κύριες οδούς εξασφάλισης

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

άδειας παραμονής, με 5.500 από τους 17.000 νόμιμα παραμένοντες Ουκρανούς του 2011 να ανήκουν σε αυτή την κατηγορία (Nikolova, 2015β:111, Kaurinkoski, 2021:10). Η Nikolova (2015) παρουσιάζει τις δυσκολίες, που αντιμετωπίζουν αμφότεροι άνδρες και γυναίκες, αναφορικά με το να οικοδομήσουν ένα καλύτερο μέλλον για τις οικογένειές τους. Πολλοί, βρέθηκαν εγκλωβισμένοι σε μικρά διαμερίσματα στην Ελλάδα, συνήθως λόγω χαμηλόμισθης εργασίας ή πλήρους έλλειψης αυτής, μετανιώνοντας την απόφασή τους να μεταναστεύσουν, ενώ έβλεπαν συμπατριώτες τους να εργάζονται και να αγοράζουν κατοικίες στην Ουκρανία (Nikolova, 2015:12, 21).

6.2. Επιδράσεις σε κοινωνικό επίπεδο και δευτερογενείς δεσμούς

Οι Ξυπολίτας, Βασιλικού και Φούσκας τονίζουν, ότι η απασχόληση σε ανεπίσημες και συχνά ατομικές εργασίες, μακριά από συναδέλφους, οδηγεί σε απομόνωση από την κοινωνικοποίηση σε κοινότητες (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:98). Ουκρανοί μετανάστες αναφέρουν στην ίδια έρευνα, πως δεν έχουν καθημερινές ασχολίες πέρα από την εργασία τους (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:97). Η μελέτη της Kaurinkoski καταδεικνύει, πως, παρά την εργασιακή απομόνωση, οι Ουκρανοί στην Ελλάδα είχαν αρχίσει να οργανώνονται σε κοινότητες, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Kaurinkoski, 2021:11). Ιδρύθηκε ουκρανική εφημερίδα, σχολεία, εκκλησία και πολιτιστικοί σύλλογοι, με τους τελευταίους να έχουν ενεργό συμμετοχή μέσα από άσκηση πολιτικής πίεσης, όπως διαδηλώσεις σχετιζόμενες με την ουκρανική κρίση της περιόδου 2013-14 (Kaurinkoski, 2021:11-12).

6.3. Επιδράσεις στην κοινοτική οργάνωση σε συλλόγους και στη διεκδίκηση εργασιακών δικαιωμάτων

Οι χαμηλού κύρους και συχνά άτυπες εργασίες των Ουκρανών, τους ανάγκαζαν να εργαστούν για οποιοδήποτε μισθό, χωρίς να διαθέτουν πρόσβαση σε συνδικαλιστική εκπροσώπηση, σύμφωνα με τα ευρήματα της Τριανταφυλλίδου (Triandafyllidou, 2015:11). Οι Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas (2017:101) συμπεραίνουν από τη μελέτη τους, πως ακόμη και όταν οι μετανάστες γνωρίζουν για τις κοινοτικές οργανώσεις τις αντιμετωπίζουν με δυσπιστία, θεωρώντας πως αυτές δεν καθίστανται ικανές να σταθούν αρωγοί στην προσπάθειά τους να διεκδικήσουν εργασιακά δικαιώματα, καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας ή ακόμη και να αναζητήσουν νέες θέσεις απασχόλησης. Οι Ουκρανοί δεν διαθέτουν μεγάλη εξοικείωση με τέτοιες ενώσεις από τη χώρα καταγωγής τους, οι γυναίκες τις αντιμετωπίζουν ως ανδρική δραστηριότητα, ενώ, σύμφωνα με την έρευνα, έχουν παρουσιαστεί και περιπτώσεις πελατειακών σχέσεων εντός των συνδικάτων, οδηγώντας στην αναγκαστική απορρόφηση μεταναστών μόνο σε συγκεκριμένους κλάδους, όπως η οικιακή εργασία (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:101-102). Εκτός από τη δυσπιστία, ο χρόνος και τα δικηγορικά έξοδα που απαιτούνται, αποτελούν τροχοπέδη στην διεκδίκηση των εργασιακών δικαιωμάτων από τις οικιακές βοηθούς, αλλά και τους Ουκρανούς μετανάστες εν γένει (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:103). Ως αποτέλεσμα, στρέφονται για συμβουλές σε συγγενείς τους μετανάστες ή σε άτυπα δίκτυα πληροφόρησης (Xyrolitas, Vasillikou and Fouskas, 2017:101-102). Αντίστοιχα, μοναδικές πηγές ενημέρωσης σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα, ιδιαίτερα στο παρελθόν, όπου δεν υπήρχε η σημερινή διάδοση του διαδικτύου, αποτελούσαν τα πρακτορεία, που

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

τους μετέφεραν στην Ελλάδα, ουκρανικοί σύλλογοι ή ΜΚΟ (Nikolova, 2013:21-23). Σήμερα, ωστόσο, προγράμματα όπως το «HELIOS» προσφέρουν απλόχερα συμβουλευτικές συνεδρίες επαγγελματικής καθοδήγησης και αναγνώρισης πτυχίων ανώτατης εκπαίδευσης σε χιλιάδες Ουκρανούς πρόσφυγες (HELIOS, 2022).

6.4. Επιδράσεις στην πρόσβαση ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στην κοινωνική προστασία

Κατά τους Skamnakis και Malekaki (2017:113) η κοινωνική προστασία στην Ελλάδα γενικότερα κατηγοριοποιεί τους δικαιούχους σε διακριτές ομάδες, με το μεταναστευτικό πληθυσμό να βρίσκεται στην πιο περιθωριοποιημένη από αυτές, καθώς καθίσταται αποκλεισμένος από όλα τα οφέλη. Η Τριανταφυλλίδου παρατηρεί, ότι το παράτυπο καθεστώς διαμονής και η αδήλωτη εργασία έχουν άμεση συσχέτιση με την πλήρη απώλεια κοινωνικών παροχών (Triandafyllidou, 2015:11). Οι μετανάστες και οι μετανάστριες συχνά δεν διαθέτουν το νομικό καθεστώς για να διεκδικήσουν την κοινωνική προστασία που δικαιούνται, είτε δε γνωρίζουν πώς (Skamnakis και Malekaki, 2017:116). Οι ίδιοι αναγκάζονται στο να πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους, οδηγούμενοι στην «αυτό-ασφάλιση», με επισκέψεις σε μη πιστοποιημένους γιατρούς (Nikolova, 2015β:115, Skamnakis και Malekaki, 2017:113). Σαφώς, η απομόνωση από αυτούς τους θεσμούς και η υιοθέτηση μη επίσημων πρακτικών, συμβάλλει στην περεταίρω απομόνωση του ατόμου από την ελληνική κοινωνία (Skamnakis και Malekaki, 2017:117-118). Η επίσημη κοινωνική ασφάλιση και η προοπτική συνταξιοδότησης αποτελεί στόχο των Ουκρανών μεταναστών, ωστόσο η πληρωμή ενσήμων και του «εργοσήμου» κατέστη δυσβάσταχτη για τους ίδιους -και μη επιθυμητή για τους εργοδότες-, προτιμώντας εθελουσίως την ανασφάλιστη εργασία ως πιο επωφελή (Triandafyllidou, 2015:37, Nikolova, 2015:20, Skamnakis και Malekaki, 2017:120-122-123). Τέλος, σε αρκετές περιπτώσεις οι μετανάστες επιστρέφουν προσωρινά στην πατρίδα τους, με σκοπό να αναζητήσουν, με τη βοήθεια φίλων ή συγγενών, οικονομικότερη πρόσβαση σε γιατρούς, φάρμακα ή χειρουργεία (Skamnakis και Malekaki, 2017:125). Η κατάσταση όσον αφορά τους πρόσφυγες είναι διαφορετική, καθώς με την εξασφάλιση του καθεστώτος προσωρινής παραμονής, αλλά ακόμα και πριν από αυτό, μόνο με την κατοχή έγκυρου διαβατηρίου, οι Ουκρανοί διαθέτουν άμεση πρόσβαση στη δημόσια υγεία και περίθαλψη (EMN, 2023β:20-21).

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι περιπτώσεις των Ουκρανών μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες, αλλά και διαφορές. Η είσοδος στη χώρα, η απόκτηση άδειας νόμιμης παραμονής και εργασίας, η πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η οργανωμένη ενημέρωση και ένταξη στην αγορά εργασίας, η συνδρομή των ΜΚΟ, καθώς και το γενικότερο νομοθετικό πλαίσιο, σε εθνικό ή ενωσιακό επίπεδο, καθίστανται συγκριτικά ευνοϊκότερα σήμερα απέναντι στην πλειοψηφία του ουκρανικού προσφυγικού πληθυσμού (ΥΜΑ, 2022, HELIOS, 2022, EMN, 2023β, UNHCR, 2023β, Νόστος, 2023). Οι οικονομικοί μετανάστες Ουκρανοί/ές εξαρτώνται από τις καλές προθέσεις των εργοδοτών τους, την πρόσβασή τους σε κοινωνικό κεφάλαιο και κοινότητες ή αρκετά συχνά την προσωπική τους δραστηριοποίηση, προκειμένου να έχουν πρόσβαση στα ανωτέρω (Kaurinkoski, 2021, Nikolova, 2015, Nikolova, 2015β, Skamnakis και Malekaki, 2017, Xypolytas, Vassilikou και Fouskas, 2017).

Ωστόσο, οι πρόσφυγες, αντίστοιχα με τους οικονομικούς μετανάστες, ανεξάρτητα από τις δεξιότητες και το μορφωτικό τους επίπεδο, καταλήγουν να εργάζονται σε τομείς όπως η γεωργία, ο τουρισμός, η εστίαση και η μεταποίηση, επαγγέλματα με συχνά προσωρινό χαρακτήρα, χαμηλές αμοιβές και μη ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας (ReferNet Greece και Cedefop, 2022, Μάστακας, 2022, Magra 2022, Fouskas et al, 2022, Νόστος, 2023). Παρά τις καλές προσθέσεις δημόσιων, ιδιωτικών και μη κυβερνητικών φορέων, οι Ουκρανοί/Ουκρανές καταλήγουν να απασχολούνται σε επαγγέλματα, που δεν ταυτίζονται με τις αρχικές τους προσδοκίες και σίγουρα δεν ευνοούν τις πιθανότητες ομαλής ένταξής τους στην ελληνική πραγματικότητα. Στην Ελλάδα υφίσταται καταμερισμός σε συγκεκριμένους τομείς απασχόλησης με βάση την καταγωγή και όχι απαραίτητα με βάση τις προσωπικές δεξιότητες και τα προσόντα του κάθε μετανάστη ή πρόσφυγα. Παρά τη σχετικά πιο ταχεία, ομαλή και πιθανό να πραγματοποιηθεί ένταξη των Ουκρανών προσφύγων στην Ελλάδα, η αρχική υπόθεση εργασίας επιβεβαιώνεται για αμφοτέρους μετανάστες και πρόσφυγες. Η απασχόληση σε επισφαλείς/χαμηλού κύρους και αποδοχών εργασίες εξακολουθεί και θα εξακολουθεί να περιθωριοποιεί, να αποκόπτει και να απογοητεύει τον ουκρανικό πληθυσμό στη χώρα, στερώντας του δικαιωμάτων, κοινωνικής ανέλιξης, ελεύθερου χρόνου και γενικότερα ενός καλού βίου. Κυβερνητικοί και μη φορείς κρίνεται αναγκαίο να μεσολαβήσουν για την αντιμετώπιση της υποαπασχόλησης, της ανασφάλιστης ή υπερωριακής εργασίας, της εργασιακής εκμετάλλευσης, καθώς και της μη αντιστοίχισης δεξιοτήτων και απασχόλησης αυτών των πληθυσμών. Η γλωσσομάθεια κρίνεται επίσης αναγκαία.

Σε κάθε περίπτωση, το πεδίο της έρευνας αναφορικά με τις συνθήκες της απασχόλησης των Ουκρανών ανδρών οικοδόμων, αλλά και του ουκρανικού προσφυγικού πληθυσμού στην Ελλάδα, καθίσταται περιορισμένο. Η πλειοψηφία της βιβλιογραφίας επικεντρώνεται στις οικιακές βοηθούς, οι οποίες ήρθαν στη χώρα με οικονομικά κίνητρα, όπως έγινε αντιληπτό και από τα ευρήματα της ανασκόπησης. Το πρόσφατο ενδιαφέρον για τη

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

μετανάστευση ουκρανικού πληθυσμού στη χώρα, ενδεχομένως να ανοίξει το δρόμο σε νέες έρευνες, ώστε να μελετηθούν εις βάθος οι επιδράσεις των επισφαλών εργασιών και στις υπόλοιπες ομάδες ουκρανών εργαζομένων.

8. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2023) “Αποτελέσματα Απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021”. <https://tinyurl.com/5n8ecmw5>
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (GCR) (2022) “ΕΛΛΑΔΑ”, *Διμηνιαίο ενημερωτικό δελτίο*. <http://tinyurl.com/yzarhu5b>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2023) “Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης”. <http://tinyurl.com/22ak2frw>
- Καβουνίδη, Τ. και Λιανός, Θ. (2012) “Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα”, *ΚΕΠΕ*. <http://tinyurl.com/yx489bbf>
- Μάστακας, Π. (2022) “Οι πρόσφυγες στην αγορά εργασίας”, UNHCR. <http://tinyurl.com/5n6bw2cw>
- ΜΕΤΑδραση (2022) “Υποστήριξη Ουκρανών στην Ελλάδα”. <http://tinyurl.com/2t3h9hvt>
- Μουρίκη, Α. (2010). “Το «νέο προλεταριάτο»” Στο Μ. Ναούμη et al. (Επιμ.) *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας*:109-121, ΕΚΚΕ. <http://tinyurl.com/4kf4cy46>
- Νόστος (2022) “Υπηρεσίες Κοινωνικής και εργασιακής υποστήριξης για Ουκρανούς στην Ελλάδα”. <http://tinyurl.com/y64zm6u5>
- Νόστος (2023) “Υπηρεσίες υποστήριξης της ένταξης προσφύγων στην απασχόληση». <http://tinyurl.com/y52ema3u>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2023) “Η διαρκής κατάρτιση και η ανάπτυξη πράσινων και ψηφιακών δεξιοτήτων είναι καθοριστικής σημασίας για την αγορά εργασίας του μέλλοντος”. <http://tinyurl.com/bde7jncp>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022) “Στατιστικά”. <http://tinyurl.com/m8pvu4u3>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2023) “Accommodation Ukraine”. <http://tinyurl.com/3u58c73v>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2023β) “Παράταση της προσωρινής προστασίας για τους εκτοπισθέντες από την Ουκρανία”. <http://tinyurl.com/4tsuztyn>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2023γ) “Παράταση ισχύος της υπ’ αρ. 131035/04.03.2022 υπουργικής απόφασης”. <http://tinyurl.com/ygyerfs9>
- Φωτιάδη, Ι. (2023) “Τρεις Ουκρανές χτίζουν το μέλλον τους στην Ελλάδα”, *Η Καθημερινή*. <http://tinyurl.com/mwr6emyf>
- International Organization for Migration (2022) “Minetwork”. <http://tinyurl.com/2zr7bezw>
- Nikolova, M. και Μαρούφωφ, Μ. (2009) “Ουκρανική και Γεωργιανή Μετανάστευση στην Ελλάδα”, *ΕΛΙΑΜΕΠ*. <http://tinyurl.com/794ymke6>
- Staikos, A. (2022) “Ελληνικά και δουλειά”, *Euronews*. <https://tinyurl.com/bdzddt29>
- Thestival (2023) “Ημέρα Καριέρας σήμερα για Ουκρανούς πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη”. <http://tinyurl.com/mpjvau96>

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

United Nations High Commissioner for Refugees (2023γ) “Πληροφορίες για εκτοπισθέντα άτομα από την Ουκρανία”. <http://tinyurl.com/4k6haypi>

United Nations High Commissioner for Refugees (2023δ) “Πρόσβαση στην Απασχόληση”. <https://tinyurl.com/dv2vxjph>

Ξενόγλωσση

Allan, B.A., et al. (2021) “Precarious work in the 21st century”, *Journal of Vocational Behavior*, 126. <http://tinyurl.com/53ambtpv>

Arango J. (2002) “Explaining Migration”, *International Social Science Journal*, 52(165):283-296. <http://tinyurl.com/3evthvc4>

Asylum Information Database (AIDA) (2021) “Country Report: Greece”. <http://tinyurl.com/bd245dex>

Bahna, Miloslav (2012) “Intra-EU Migration from Slovakia”. *European Societies*. 15. 1-20. <http://tinyurl.com/4ytrb6k4>

Delechat, C. και Medina L. (επιμ.) (2021), “The Global Informal Workforce”, *International Monetary Fund*. <http://tinyurl.com/3eke7s4c>

Dorigo, G., και Tobler, W. (1983) “Push-Pull Migration Laws”. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1):1–17. <http://tinyurl.com/335vyumz>

Eurofound (2023) “Societal implications of labour market instability” *Publications Office of the European Union*, Luxembourg. <http://tinyurl.com/ycxsnf6w>

European Commission (2022) “Ukraine”, Brussels. <http://tinyurl.com/yx3xxvy6>

European Commission (2023) “Thanks to temporary protection in the EU, Tonya finds hope”, *Migration and Home Affairs*. <http://tinyurl.com/35ysnmha>

European Commission (2023β) “Migration management”. <http://tinyurl.com/3hf99zss>

European Migration Network (2023) “Greece–EMN Country Factsheet 2022”. <http://tinyurl.com/mshz97xm>

European Migration Network (2023β) “Annual Report on Migration and Asylum 2022”. <http://tinyurl.com/ys9h6tm8>

European Union Agency for Asylum (EUAA) (2023) “Available to work but facing challenges”. <http://tinyurl.com/s87e6tah>

Fedyuk, O., Kindler, M. (2016) “Migration of Ukrainians to the European Union” στο: Fedyuk, O., Kindler, M. (επιμ) *Ukrainian Migration to the European Union*:1-14. IMISCOE. Springer, Cham. <http://tinyurl.com/mwnv96nm>

Fouskas, T. (2018) “Precarious employment repercussions on migrants’ perceptions regarding healthcare”, *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 11 (3): 298-311.

Fouskas, T. (2021) “Lives (un)maid in Greece”. New York: Nova Science Publishers.

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

- Fouskas, T., et al. (2022) “From invisibility to gender empowerment and migrant integration?” *Cuestiones Pedagógicas*, (31):77–100. <http://tinyurl.com/mry4yem4>
- Goldin, I., Cameron, G. και Balarajan, M. (2011) *Exceptional people*. Princeton: Princeton University Press.
- Greenwood, P. (2023) “It was hell but the owner said, you have to work”, *The Guardian*. <http://tinyurl.com/yakxhz78>
- HELIOS (2022) Factsheet. <http://tinyurl.com/4kctp2nb>
- International Labour Organization “Labour migration”. <http://tinyurl.com/3an9ftsb>
- International Organization for Migration - IOM (2019) “Glossary on Migration”, *International Migration Law* N34. <http://tinyurl.com/ycybu587>
- Kaurinkoski, K. (2021) “From Labour Migrants to a Diaspora Community?”, *Balkanologie* 16(1). <http://tinyurl.com/2cd8yj74>
- Magra, I. (2022) “Tourism poised to absorb job-seeking Ukrainian refugees”, *E-Kathimerini*. <http://tinyurl.com/yt8ey8nb>
- Malekaki, E. και Skamnakis, C. (2017) “Domestic Work and Welfare Values of Migrant Women in Modern Greece”. *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1):111-128. <http://tinyurl.com/y8uejdnv>
- Massey, D.S., et al. (1993) “Theories of International Migration”, *Population and Development Review*, 3(19):431-466. <http://tinyurl.com/bdmcbbb7>
- Meredith, C. (2023) “Exploring Ukraine’s displacement crisis”, *University of Oxford*. <http://tinyurl.com/2cmyh9re>
- Mikaba, P. (2016) “How are refugees faring on the labour market in Europe?” *OECD, EC*. <http://tinyurl.com/3x4b5fev>
- Nikolova, M. (2013) “Ukrainian Migration in Greece”, *ELIAMEP/IRMA*. <http://tinyurl.com/f7rhracf>
- Nikolova, M. (2015) “The dynamics of Ukrainian migration to Greece”, *ELIAMEP/IRMA*. <http://tinyurl.com/f7rhracf>
- Nikolova, M. (2015β) “Ukrainian Migration to Greece”, *Central and Eastern European Migration Review*, 4(2):107-120. <http://tinyurl.com/bdfve9ru>
- Nikolova, M. και Maroufov, M. (2016) “Ukrainian Migration to Greece” στο: O. Fedyuk, M. Kindler (επιμ.), *Ukrainian Migration to the European Union*:151-163, IMISCOE. Springer, Cham. <http://tinyurl.com/mwnv96nm>
- OECD (2023) “What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine”. <http://tinyurl.com/bdh44uak>
- Psimmenos, I. (2007) “Work culture and migrant women’s welfare marginalization”. *The Greek Review of Social Research*, 124:9-33.
- Ray, M. (2023) “Russia-Ukraine War”. *Encyclopedia Britannica*. <http://tinyurl.com/4485n2x2>
- ReferNet Greece και Cedefop (2022) “Greece”. <http://tinyurl.com/5f45ud7n>
- Schneider, F. και Williams, C. “The Shadow Economy”, London:IEA, 2013:52-96. <http://tinyurl.com/4kv76hpi>

Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους

- Sutela, P. (2012) “The Underachiever”, *Carnegie Endowment for International Peace*. <http://tinyurl.com/s5cscz2>
- Triandafyllidou, Anna (2015) “Actors and factors in the governance of irregular migration”, *ELIAMEP/IRMA*. <http://tinyurl.com/y8twt8ut>
- Tsegay, S.M. (2023) “International Migration: Definition, Causes and Effects”, *Genealogy* 7:61. <http://tinyurl.com/bd3h6m25>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2023) “Mid-Year Trends 2023”. <http://tinyurl.com/2yjuktzk>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2023β) “Useful Helplines & Services in Greece for Ukrainian Refugees”. <http://tinyurl.com/243xetr>
- Urios, A. S. (2010) “Ukrainian Migration to European Union Countries” *Canadian Slavonic Papers*, 52(1/2):153-167. <http://tinyurl.com/289v5rni>
- Vosko L. (2006) “Precarious employment”. Στο: Vosko, L. (επιμ.), *Precarious Employment*, Montreal:McGill-Queen’s University Press:3-42.
- Xypolitas, N. (2016) “The Entrapment of Migrant Workers in Servile Labour”. *SCAD*, 11(1):31–44. <http://tinyurl.com/ycfc5d7a>
- Xypolytas, N., Vassilikou, K., & Fouskas, T. (2017). “Migrant Domestic Workers: Family, Community, and Crisis”, *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1):89-110. <http://tinyurl.com/2c9z2dn8>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2022) “Інформація щодо біженців – захист прав працівників у греції по відношенню до переміщених осіб з України” <http://tinyurl.com/pc86n27w>